

MALTHUS – GEÇMİŞTE VE BUGÜN: BİR TANITMA DENEMESİ

RONALD L. MEEK

1. GEÇMİŞTE MALTHUS

NÜFUS TEORİSİ

18. yüzyılın son on yılında İngiltere yöneticileri, Fransız Devriminin ülkeyi baştanbaşa saran coşkusuyla büyük bir korkuya kapılmışlardı. Devrim, tehlikeli fikirler doğuruyordu. Bu fikirler yalnızca Godwin gibi aydınlar ve Wordsworth gibi ozanların zihinlerinde değil, çalışan halkın –Londra ve Glaskov gibi kentlerin işçilerinin, zanaatçıların ve küçük esnafının– zihinlerinde de tehlikeli görüşler oluşturuyordu. Fransız Devrimi hemen herkesi etkilemişti. O günleri yaşayan biri, “bu tek olay, yalnızca şunu ya da bunu değil, her şeyi iliğine kadar etkiledi”¹ diye yazıyordu.

Köklü toplumsal reformlardan korkanlar, bunu isteyen ve bu yolda çalışanlara karşı savaşıyorlardı. Düşüncelerin denetim altına alındığı bir baskı ve terör rejimi kurulmuştu. *Habeas Corpus* Act askıya alındı; sık sık zalimce cezalarla sonuçlanan birçok vatan ihamet davaları açıldı; ve “demokratik” fikirler taşıdığından

¹ Henry Thomas Cockburn, *Memorials of His Time* (1856), s. 80.

kuşku duyulanlar acımasız cezalara çarptırıldılar. Ama maddi baskı yeterli değildi. Reformdan korkanlar, aynı zamanda halkın geniş kesimlerini kucaklamaya başlayan “insanın ve toplumun yetkinleştirilmesi”ne ilişkin yeni kavramları almedebilmek için o sıralarda sürdürülen amansız fikir savaşında yerlerini almak zorundaydılar.

1798’de, Papaz Thomas Robert Malthus, ünlü *Essay on the Principle of Population as it Affects the Future Improvement of Society* (Toplumun Gelecekteki Gelişimine Etkileri Açısından Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme) adlı yapıtıyla onların yardımına koştu.

Deneme, hiç değilse ilk kökenleri bakımından, siyasi bir broşür olarak, oldukça açık bir amaç taşıyordu ve (Marx’ın da belirttiği gibi) “Fransız Devrimini ve İngiltere’de reformcu çağdaş fikirleri (Godwin, vb.)” hedef alıyordu. Giriş bölümünde Malthus da bunu açıkça söylüyor. “Aşağıdaki deneme”, diyor, “bay Godwin’in tamah ve bolluk konusunda *Enquirer*’da yayınlanan yazısı üzerine bir dostumla yaptığım konuşmadan kaynaklandı. Tartışma, toplumun gelecekteki gelişimine ilişkin genel sorunun ortaya çıkmasına neden oldu; yazar, görüşlerini dostuna açıklamak isteğiyle, bunu kaleme aldı...”² *Deneme*’nin ilk baskısı, “insan ve toplumların yetkinleşebilirliğine” inananlara karşı, yani Malthus’un tanımıyla, “tüm bireyleri rahat, mutlu ve daha serbest koşullar içinde yaşayan, kendilerinin ve ailelerinin geçimine ilişkin kaygıları olmayan kişilerden oluşan bir toplumun varolabileceğine”³ inananlara karşı açık bir saldırı niteliğindedi. Malthus’a göre “nüfus ilkesi, insanların büyük çoğunluğunun yetkinleşebileceği düşüncesini kesin bir biçimde çürütmekte”⁴ idi.

Deneme’nin ilk baskısındaki temel sav, sansasyonel olduğu kadar, yalındı da. Malthus’un kendi sözleriyle, bunun kısa bir özeti şöyledir:

“Nüfusun gücü, yeryüzünün, insanın geçimini sağlama gü-

² *Essay*, 1. baskı (London, Macmillan & Co., 1926). Şimdi anlaşıldığına göre, bu “dost”, aslında toplumsal gelişme olanaklarına kuvvetle inanan Malthus’un babası Daniel Malthus idi.

³ *İbid.*, s. 16-17.

⁴ *İbid.*, s. 17.

cüne kıyasla, sınırsız ölçüde büyüktür.

“Nüfus, kısıtlanmadığında, geometrik oranla çoğalır. Geçim araçları ise, ancak aritmetik oranla artar. Sayılarla ufak bir tanışıklık, birincinin ikinciye kıyasla ne denli güçlü olduğunu gösterecektir.

“İnsan yaşamı için gerekli olan besini doğa yasası gereği, eşit olmayan bu iki gücün etkileri eşilenmelidir.

“Geçim nesnelere sağlanmasındaki güçlük, nüfus üzerinde güçlü ve sürekli bir kısıtlamayı gerektirir. Bu güçlüğün etkisini bir yerde ortaya koyması ve insanlığın geniş bir bölümüne kendisini zorunlu olarak, şiddetli bir biçimde duyurması gerekir.

...

“Nüfusun ve yeryüzündeki üretimin bu iki güç arasındaki doğal eşitsizlik ve onların etkilerini sürekli olarak eşitlemesi gereken büyük doğa yasası, toplumun yetkinleşmesini olanaksızlaştıran büyük bir engeldir.”⁵

Görüldüğü gibi bu sav, esas olarak, nüfusun “geometrik oranda arttığı” önermesi ve buna karşılık, “geçim araçlarının ancak aritmetik oranda artabildiği” önermesi gibi iki önerme üzerine kuruludur. Bu savın bütünüyle ayakta kalması ya da çökmesi, bu “oranlar”ın geçerliliğine bağlıdır. *Deneme*’nin daha sonraki baskılarında “oranlar”a ilişkin vurgulamanın yumuşatıldığı doğrudur, ama –Malthus’un modern hayranlarının sık sık ileri sürdükleri gibi– Malthus’un giderek bunlara daha az değer vermeye başladığı doğru değildir.⁶ “Malthus, diye yazıyor Engels, bütün sistemini dayandırdığı bir formül koyuyor ortaya: Nüfus geometrik diziyle çoğalır – 1+2+4+8+16+32, vb.. Toprağın üretken gücü ise, aritmetik diziyle çoğalır – 1+2+3+4+5+6. Arasındaki fark açıktır, korkutucudur; ama doğru mudur?” Malthus’un bunların doğruluğunu kanıtlama girişimleri, en hafif deyimle, doyurucu olmaktan tamamıyla uzaktır. “Geometrik oran”ın, “nüfusun yirmibeş yılda iki katına çıkmış olduğu”nu (pek de güvenilir bir yetkeye dayanmaksızın) iddia ettiği o dönemin Amerika Birleşik Devletleri’ndeki nüfus büyümesiyle ka-

⁵ *İbid.*, s. 13-16.

⁶ Karş: Kenneth Smith, *The Malthusian Controversy*, London, Routledge & Paul, 1951, s. 223.

nıtlanabileceğini öne sürmektedir. Dolayısıyla, diyor Malthus, bu sonucu kural olarak kabul edeceğiz ve “kısıtlanmadığında, nüfusun her yirmibeş yılda bir kendisini iki kat arttırmaya devam edeceğini, ya da geometrik bir oranla artacağını”⁷ varsayacağız.

“Geometrik oran” için gösterilen kanıtlar doyurucu olmaktan uzaksa, “aritmetik oran” için olanların durumu daha da kötüdür. Aslında Malthus, buna hiçbir kanıt getirmez – bütün yaptığı, “bunun söylenebileceklerin azamisi olduğunu” öne sürmekten ibarettir. “Büyük bir zorlamayla adadaki toplam üretimin her yirmibeş yılda bir, bugünkü üretime eşit nicelikte bir geçim nesnesinin üretilebileceğini” kabul edelim diyor, “ki en gayretkeş hayalciler bile bundan daha büyük bir artış düşünemezler”.⁸ Ama bu yalnızca bir savdır, kanıt değil. Engels’in belirttiği gibi, bu sav (diğer şeyler yanında) “bilimin de, bir önceki kuşağın aktardığı bilgi kitlesine oranla arttığı, yani en sıradan koşullar altında bile bilimin geometrik diziyle arttığı” olgusunu görmezden gelir. Aslında “aritmetik oran”, düpedüz bir hayal ürünüydü. Daha sonraları, Malthus’un izleyicileri, gözden düşen “aritmetik oran” yerine, “azalan getiri yasası”⁹ nı koymaya başladılar. Malthus’un kendisi de, Deneme’nin daha sonraki baskılarında, giderek bu “yasa”ya daha çok dayanmaya başladı. Ama bu bile “nüfus ilkesi”ni çökmekten kurtaramadı. Aşağıda gösterileceği üzere, “azalan getiri yasası” da, “aritmetik oran” kadar bir hayal ürünüydü.

Oldukça belirgin olan kusurlarına karşın *Deneme*, egemen sınıflar arasında hemen hatırı sayılır bir başarıya ulaştı. Bu, yalnızca toplumun “yetkinleşemeyeceği”nin kanıtı olmakla kalmıyor, aynı zamanda, mevcut toplumun durumu üzerinde önemli herhangi bir reform girişiminin bile yararsız olduğu izlenimi veriyordu. Hele, “toplumun alt sınıflarının isteklerini ortadan kaldırmak” olanaksızdı. “Gerçek şu ki, diyordu Malthus, topluluğun bu kesimi üzerindeki sıkıntının baskısı öylesine kök salmış bir kötülüktür ki, hiçbir insan dehası bu baskıyı yok edemez.”⁹ Malthus, bu durumda yapılabilecek tek şeyin, “Yoksullar Yasası”nın

⁷ *Essay*, 1. Baskı, s. 20-21.

⁸ *İbid.*, s. 22.

⁹ *Essay*, 1. Baskı, s. iii.

kaldırılması gibi “geçici” önlemler öne sürüyordu.

Malthus’un, *Deneme*’nin ikinci ve daha sonraki baskılarında üzerinde durduğu şey, mevcut toplumun durumu üzerinde reform sorununa ve özellikle Yoksullar Yasası sorununa, nüfus ilkesinin bu biçimiyle uygulanmasıydı. 1803’teki ikinci baskının önsözünde Malthus, tartışma sırasında, “kendisinin doğal olarak, bu ilkenin mevcut toplumun durumu üzerindeki etkileri konusuna eğilmek zorunda kaldığını” belirtiyor; ve “her ulusta halkın alt sınıfları arasında görülen yoksulluk ve sefaletin ve bunu hafifletmek için üst sınıflarca gösterilen çabaların boşa gitmesinin nedenlerini bu ilkeyle açıklamak olanaklıdır”¹⁰ diyor. Fransız Devriminin açtığı geniş ufukların daralmasıyla, yükselen sanayi devriminin yoksulluk ve sefalet sorunlarını ön plana çıkarmasıyla ve Napoléon savaşlarının yolaçtığı sarsıntıyla, bu ilkenin uygulanması giderek daha çok ağırlık kazandı.

Malthus’un *Deneme*’sinin ilk baskısı çıktığında, İngiliz Yoksullar Yasası, hâlâ eski ilkeye dayandırılmaktaydı ve buna göre, kişi, yalnızca bulunduğu bölge kilisesinden yardım isteyebiliyordu. 1795’te yoksulluktaki büyük artış karşısında, “*Speenhamland Sistemi*” büyük çapta uygulamaya konulmuştu. Bu sistemde, toplanan vergilerden ücretlere, ekme fiyatlarına göre değişen bir hareketli skalaya göre, prim ekleniyordu. Bu sistem, o sıralar, bazı büyük işverenlerin –özellikle tarım işverenlerinin– çıkarıydı. Çünkü bu, ücretlerin bir bölümünün, yoksulluk vergisinin yükü altında ezilen daha küçük rakiplerince ödenmesi demektir, *Speenhamland Sistemi*, işverenleri ücretlerde kesinti yapmaya teşvik etti ve emekçi halk arasında yoksulluğun daha da yaygınlaşmasına yolaçtı.

Malthus, daha baştan, yoksulluk yasalarına karşı çıkmıştı. *Deneme*’nin ilk baskısında “İngiltere Yoksullar Yasası”, diyordu, “onu besleyecek gıda ürünlerini artırmaksızın nüfusu artırmak” eğilimi gösterdiğinden, “yoksulların genel durumunu daha da kötüleştirmektedir”.¹¹ İkinci ve daha sonraki baskılarında bu tema giderek daha belirginleşti. Malthus’un yapıtı, her şeyden

¹⁰ *Essay*, 2. Baskı, s. iii.

¹¹ *Essay*, 1. Baskı, s. 83.

çok sanayi burjuvazisinin çıkarlarına dayandırılan bir önlem olan 1834'teki yeni Yoksullar Yasasının onaylanmasına destek sağlamakta, herhangi bir başka bireyin desteğinden daha etkili oldu. Yoksullar Yasasında "reform" yapılması için nüfus ilkesi, "bilimsel" –ve aynı zamanda ahlaksal– bir temel sağladı. İkinci baskının bir pasajında Malthus, yoksulların yardım istemeye hiçbir "doğal hak"larının olmadığı görüşünü öne sürdü: "Daha şimdiden sahiplenilmiş bir dünyaya gözlerini açan adam, ana-babasından haklı olarak talep edebileceği bir geçim olanağı sağlayamıyorsa ve toplum onun emeğini istemiyorsa, yiyeceklerden en ufak bir pay isteme hakkının olduğunu öne süremez ve hatta, gerçekte, onun bulunduğu yerde bir işi yoktur. Doğanın görkemli şöleninde ona boş yer yoktur. Doğa ona defolmasını söyler ve sofradaki bazı konukların acıma duygularını uyandırmayacak olursa, kendi buyruğunu derhal yerine getirir. Ama bu konuklar sıkışarak yeni gelene yer açarsa, ortaya derhal başka yabancılar çıkacak ve aynı iyiliği onlar da isteyecektir. ... Tüm konuklarının bolca yiyip-içmelerini dileyen, ama sınırsız sayıda insanı besleyemeyeceğini bildiği için, sofrada yer kalmamışken, yeni gelenleri insanca reddeden şölen sahibesinin, tüm davetsiz konuklara karşı verdiği o kesin buyruğa karşı gelmekle, sofradaki konuklar, yaptıkları hatayı çok geç anlarlar."¹²

Anlamı açık olan bu pasaj daha sonraki baskılardan çıkarılmıştır, ama ardındaki temel görüş –yani yoksulların bir hak olarak yardım talep etme haklarının olmadığı–, Malthus tarafından sonuna dek savunulmuştur. Ve yoksullar yalnızca yardım alma hakkından yoksun kalmıyorlar, bunların ayrıca yoksulluklarından dolayı cezalandırılmaları da gerekiyor. Malthus, "kişiyi bağımlı yapan yoksulluk utanç verici olarak kabul edilmelidir"¹³ diyor ve bunun olanaklı olduğu kadar kabul edilmez hale getirilmesi gerektiğini öne sürüyordu. Bu fikirler, sonunda, eli iş tutan herkes için "dışarıdan yardım almayı" yasaklayarak düşkünleri işevlerinden yardım istemek zorunda bırakan ve böylece dokumacıları, küçük zanaatçı ve mevsimlik tarım işçilerini zorla fabrikalara doluşturan 1834 tarihli yeni Yoksullar Yasasında

¹² *Essay*, 2. Baskı, s. 531-31.

¹³ *Essay*, 1. Baskı, s. 85.

yeraldı. Sanayi çartistlerinin –ve Webblerin– karşısında savaşım verdikleri sanayileşmiş İngiltere'nin “İşevi Sistemi” maltusçu nüfus teorisinin ilk meyvelerinden biridir.

İkinci baskıya önsözünde Malthus, “ilk baskıdaki bazı sert yargıları yumuşatmaya çalıştığını” söylüyordu.¹⁴ Ama gerçekte yapılan “yumuşatma” yok denilecek kadar azdı. Gerçi bu kez, eğer yoksullar bir aileyi geçindirecek konuma gelinceye dek gönüllü olarak evliliği ve dolayısıyla üremelerini geciktirecek olurlarsa, bir düzelme umudunun olabileceğini işaret ediyordu. Ama bu çareye kendisi de pek bel bağlamamış gibi görünüyor ve ilk *Deneme*'de yeralan temel öğretilerin tümü, yalnızca yüzeysel bazı değişikliklerle, son baskıya dek korunmuştur. *Deneme*, daha sonraki baskılarda birçok tarihsel ve istatistik verinin (ki bunların çoğunun geçerlilik derecesi çok kuşkuludur) eklenmesiyle şişirilmiş olmasına karşın, teorisinin özünde, gerçekten köklü hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Yazarının niyeti ne olmuş olursa olsun, maltusçu nüfus teorisi başında ne idiye, sonuna dek öyle kaldı – çalışan halkın içinde bulunduğu durum için bir özür ve toplumsal koşulları düzeltmek için yapılacak tüm girişimlere karşı bir ihtar oldu. Bu şekliyle, Malthus'un yaşadığı süre boyunca, bu teori, ona, sadık bir uşak gibi hizmet etti. Ve Malthus'un ölümü üzerinden yüzyılı aşkın bir süre geçtikten sonra bugün de hâlâ sadık uşak hizmeti görüyor.

GENEL OLARAK EKONOMİK TEORİ

1834'ün Yoksullar Yasasına giden yolu hazırlayarak kırlardan kentlere ucuz emek akımının önündeki son engelin de kalkmasına yardımcı olduğu ölçüde Malthus'un nüfus teorisi, sanayi burjuvazisi için, memnunlukla kabul edilen bir armağan niteliğindedir. Ama bu, aynı zamanda, köklü toplumsal reformlardan sanayi burjuvazisine kıyasla daha çok korkan ve (hiç değilse bazı yörelerde) yoksulluk vergisinin giderek artan bir şekilde sırtlarına binmeye başladığı “tarımsal çıkarlar” için de memnuniyetle kabul edilmeyecek bir şey değildi. Gerçekten de, nüfus teorisi, toprak sahiplerinin genel çıkarlarına karşıt olsaydı, Malthus,

¹⁴ *Essay*, 2. Baskı, s. vii.

herhalde buna karşı çıkmak için de mükemmel nedenler bulundu. Çünkü toprak sahipleriyle sanayi burjuvazisinin çıkarları ne zaman ciddi olarak çatıştıysa –ki 19. yüzyılın ilk otuz yılında Tahıl Yasaları ve Parlamenter Reform konularında sık sık çatışma çıkıyordu– Malthus, şaşmaz bir şekilde, toprak sahiplerinin yanında yer almıştır. Ve bu, onun genel olarak ekonomik teorisinin anlaşılmasının anahtarıdır. Marx, “Malthus devrimci olmadığı, gelişimin tarihsel bir etmenini oluşturmadığı, ama yalnızca ‘eski’ topluma daha geniş ve rahat bir maddi temel yarattığı sürece burjuva üretimini ister.” diyor. Malthus’un bütün ekonomik yazılarına bu tavır egemendir. “Koruyucu gümrük tarifeleri ve rant üzerine 1815’te yazdıkları” diye yazıyordu Marx, “kısmen üreticilerin yoksulluğu için daha önce getirdiği mazereti olumlamak, özel olarak ise, gerici toprak mülkiyetini ‘aydın’ ‘liberal’ ve ‘ilerici’ sermayeye karşı savunmak ve en önemlisi, İngiltere’de sanayi burjuvazisine karşı, aristokrasinin çıkarları doğrultusunda kabul edilen *geriye doğru bir adım* niteliğindeki bir yasayı haklı göstermek anlamına geliyordu. Ensonu, Ricardo’ya karşı yönelttiği *Principles of Political Economy* [*Ekonomi Politikin İlkeleri*] adlı kitabında, esas olarak amaçladığı şey ‘sanayi sermayesinin’, mutlak taleplerini ve onun üretkenliğini artıran yasaları (Malthus’un bağlı olduğu) ‘Resmi Kilise’ toprak aristokrasisinin, devlet memurlarının ve vergi tüketicilerinin mevcut çıkarları açısından ‘avantajlı’ ve ‘elverişli’ sınırlar içinde hapsedmektedir.”

İngiliz toprak sahiplerinin o sıralarda bir savunucuya gereksinimleri çoktu. Kendini sermaye birikiminin büyük önemine –zamanın gerekleri açısından haklı olarak– kaptırmış bulunan sanayi burjuvazisi, onlara ekonomik alanda iki ayrı cepheden saldırıyordu. Birincisi, diyorlardı, dışarıdan tahıl ithalini kısıtlayan mevzuat, toprak sahipleri için kuşkusuz daha yüksek rant anlamına gelmekle birlikte, aynı zamanda pahalı ekmek de demektir ve dolayısıyla da yüksek ücret, kapitalistler için düşük kâr ve daha az sermaye birikimi anlamına gelir. İkincisi, toprak beylerinin aldıkları rantların büyük bir bölümünü daha çok tüketim malları ve özel hizmet sağlama yolunda harcadıklarını ve sonuçta bunun görece küçük bir bölümünün tasarruf edildiğini ve sermaye olarak biriktiğini öne sürüyorlardı. Dolayısıyla, di-

ğer şeyler aynı kaldığında, toplumun “net geliri”nin toprak sahipleri yerine sanayi burjuvazisinin avuçlarına akması daha iyi olacaktı, çünkü o zaman bunun daha büyük bir bölümü sermaye olarak birikecekti. Sanayi burjuvazisi, kendine özgü bir biçimde, Adam Smith’in o pek övdüğü “tamahkarlık” alışkanlığını gösteriyordu, toprak sahipleri ise, buna karşılık, yine Adam Smith’in lanetlediği “müsriflik”leriyle göze çarpıyordu.

Toprak sahiplerinin, o sıralarda, aldıkları rantta kutsal bir şey olduğunu, gereğinden fazla sermaye birikiminin ciddi tehlikeler içerdiğini ve gelirlerinin büyük bir bölümünü tasarruf etmek yerine harcamalarına karşın, bu modern kapitalist dünyada gene de yararlı bir toplumsal işlevi yerine getirdiklerini onlar hesabına kanıtlayacak bir mazeretçiye gereksinimleri vardı.

An Inquiry into the Nature and Progress of Rant, 1815 (*Rantın Niteliği ve İlerleyişi Üzerine Bir İnceleme*) adlı broşürü ve daha sonra da *Principles of Political Economy*, 1820 adlı kitabıyla Papaz Thomas Robert Malthus, onların yardımına koştu.

Malthus’un, daha sonraları Ricardo’nun adıyla bağlantılı olarak anılacak olan (“azalan getiri yasası”na dayanarak) yeni farklılık rantı (diferansiyel rant) teorisini ortaya koyduğu bu iki yapıttan birincisi, genel olarak, Malthus’un amaçladığı siyasi etkiyi uyandırmadı. Malthus’un ikili bir amacı vardı. Birincisi, o sıralarda sık sık öne sürülen ve toprak sahibinin, tekeliyle tüketiciye zarar veren sıradan bir tekeldiden daha iyi olmadığını iddia eden görüşleri çürütmekti. Malthus’a göre, toprak sahibine ödenen rant, hiçbir şekilde bir tekelin varlığına kanıt olamazdı; tersine bu, tanrının insana bahsettiği toprakta en paha biçilmez bir niteliğin –toprağın kendisini işlemek için gerekli olan kişilerden daha fazlasını besleyebildiğinin– açık bir göstergesi idi.¹⁵ İkincisi, Tahıl Yasalarının savunulmasına teorik bir temel sağlamak istedi – rant üzerine broşürünü yayınladıktan kısa bir süre sonra, *The Grounds of an Opinion Restricting the Importation of Foreign Corn*, 1815 (*Tahıl İthalatını Kısıtlama Görüşününün Dayanakları*) adlı yeni bir broşürde, kendisinin öne sürdüğü bir savunmayı yayınladı. Ama Malthus’un ekonomik teori alanında esas muhalifi olan Ri-

¹⁵ Malthus, *Inquiry*, s. 16.

cardo, bu oyunu kısa sürede bozguna uğratmakta güçlük çekmedi. Ricardo, Malthus'un rant teorisini, kendisinin bağımsız olarak geliştirmiş bulunduğu bir kâr teorisiyle birleştirdi ve bu teorik temel üzerinde inandırıcı bir biçimde gösterdi ki, "toprak sahibinin çıkarları, her zaman toplumun tüm diğer sınıflarının çıkarlarına karşıttır. Onun durumu, hiçbir zaman yiyeceklerin kıt ve pahalı olduğu zamanki kadar iyi değildir; oysa yiyecekleri ucuza elde etmek öteki kişilerin büyük ölçüde yararınadır."¹⁶ Bu uygulamaya, aynı teorik temel üzerinde daha bir dizi tartışma ekleyerek, serbest tahıl ticaretinin avantajlarını göstermeye çalıştı. Kısacası Ricardo, Malthus'un rant teorisinin, doğru dürüst geliştirilip yorumlandığında, kanıtlanmasını istediği şeyin tam tersini kanıtladığını, çok inandırıcı bir şekilde gösterdi.

Ancak Malthus'un *Principles of Political Economy*'sinin (*Ekonomi Politiğin İlkeleri*) ikinci kitabındaki savı daha çetin bir cevizdi. *İlkeler*'in, "Servetin Gelişmesi"ne ilişkin bölümünde, Malthus, "şimdiki sıkıntılar"a büyük ölçüde, son yıllarda gözlenen çok hızlı sermaye birikiminin neden olduğunu ileri sürüyordu. Birikim çok hızlı olursa, diyordu, meta üretimi, onları satın almak için gerekli olan satılma gücünün dağılımından daha büyük bir hızla artabilir ve bu da nispi "etkin talep" azlığından dolayı mallarda bir "genel tikanıklık"a yolaçar. Kapitalizmde bu tür olayların ortaya çıkma eğilimi her zaman varolduğuna göre, "üretken olmayan tüketiciler"den –yani bir şey üretmedikleri halde tüketenlerden– oluşan bir sınıfın sürekli varlığı, ekonomik sistemi tam istihdam düzeyinde işler tutmak açısından yaşamsal bir zorunluluktur. Marx'ın dediği gibi: "Yüreğindeki, zevk isteği ile zenginlik peşinde koşma tutkusu arasındaki korkunç çatışmayı bir sihirle söküp atmak isteyen Malthus, 1820 yıllarında, fiilen üretim işleriyle uğraşan kapitalistlere, biriktirme ödevini yükleyen, artı-değerden pay alan başkalarına, toprak sahiplerine, devlet memurlarına, rahiplere vb. ise, harcama ve israf görevini veren bir işbölümünü savunmuştu. 'Harcama tutkusu ile biriktirme tutkusunu birbirinden ayrı tutmak' son derece önemlidir diyordu."¹⁷

¹⁶ David Ricardo, *Works and Correspondence*, Sraffa baskısı, c. 4, s. 21.

Bu teoride, kapitalizmin çok hızlı gelişmesine karşı bir ihtar ile, tüketmekten başka bir iş yapmayan toprakbeyleri ve “üretken olmayan” dostlarının kapitalist sistemde varlıklarını sürdürmeleri için getirilen mazeret, dahiyane bir şekilde birleştirilmiştir.

“Şimdiki sıkıntılar”ın nedenlerini sermaye fazlalığından çok sermaye kıtlığında gören Ricardo ise, bu teoriye var gücüyle saldırdı. Ricardo, Malthus’un savının esas olarak mazeretçi nitelikte olduğunu yeterince açık bir biçimde görmüştü ve bunu destekleyen düşünce tarzındaki yüzeyselliğin de farkındaydı. Notes on Malthus’un (Malthus Üzerine Notlar) adlı yapıtında Malthus’un “üretken olmayan tüketiciler”i savunmasına karşı yönelttiği kısa ve öfkeli sözleri, Ricardo’nun tavrını açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin: “İmalatçının deposunda bulunan ve tersi durumda üretken olmayan emekçiler tarafından tüketilecek olan malları yok edecek bir yangın, üretimin geleceği açısından ne denli gerekliyse, üretken olmayan bir emekçiler grubu da o denli gereklidir. ... Birinin, benim ürettiğimi bana hiçbir şey getirmeden tüketmesiyle, nasıl olur da servet edinebilirim? ... Bu kesimde öne sürülen çeşitli önermeler karşısında duyduğum şaşkınlığı ifade edecek söz bulamıyorum. ... Bay Malthus, maliye bakanının en güçlü bir müttefikidir. ...”¹⁸

Ve Ricardo, kapitalizm altında, metalarda bir “genel tıkanıklık” olasılığını bile reddederek, ters yönde çok ileri gitmiş olmakla birlikte, Malthus’a verdiği yanıt, çağdaşlarının bir çoğunu inandırmıştı. Malthus’un işsizliği “etkin talep” kavramıyla açıklaması ise, nüfus teorisinin tersine, onun yaşadığı süre boyunca fazla itibar görmedi. Gariptir, ama bu kavramın moda olması için zamanımıza dek beklemesi gerekti. Bugün maltusçu etkin talep teorisinin değiştirilmiş bir biçimi, keynesci doktrinin önemli bir parçası olarak, Malthus’un, kendi teorisinin oynamasını tasarladığı kadar gerici rol oynar hale getirilmiştir.

¹⁷ *Capital* (Allen & Unwin Baskısı), c. 1, s. 607 [*Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 633].

¹⁸ *Works and Correspondence*, c. 2, s. 421-33.

2. MALTHUS ÜZERİNE MARX VE ENGELS

GENEL ELEŞTİRİLER

“İngiliz işçi sınıfının... Malthus’a karşı nefreti, diyordu Marx, bu yüzden tümüyle haklıydı ve halk burada bir *bilim adamıyla* değil, [halkın] düşmanlarının *satılmış* bir savunucusu, egemen sınıfların utanmaz bir dalkavuşu ile karşı karşıya olduğunu iç-güdüleriyle sezmiştir.” Marx ve Engels’in, Malthus öğretilerine saldırmaya bunca zaman ve enerji ayırmalarının nedeni budur.

Kuşku yok ki, Malthus’un kendine göre birtakım yeteneklerinin olduğunu da biliyorlardı. Örneğin Marx, Malthus’un işgününün uzatılmasını protesto etmesini övmüştür.¹⁹ Gene, Malthus’un bazı basit açıklamalarını *Kapital*’de yer yer onaylamış olmasına bakarak, Marx’ın, onun bazı alışılmış klasik önerileri kolayca ifade edebilme yeteneğini beğendiği sonucuna varabiliriz; ve Marx, Malthus’un, en azından “bir ölçüye kadar teorik, spekülatif bir çıkarı temsil ettiği”ni her zaman teslim etmeye hazırdı. Marx, ayrıca, Say ve Bastiat gibi bazı “vülger” iktisatçılara bakarak Malthus’un üstünlüğünü her zaman takdir etmiştir.²⁰ Malthus, özellikle, “uyum vaaz eden zavallı burjuva iktisatçılar”dan –yani, kapitalizmde toplumsal sınıflar arasında gerçek çıkar çatışmalarının olmadığını öne süren iktisatçılardan– kesinlikle üstündü. Malthus, en azından, uyumsuzluklara işaret etme becerisini göstermişti ve gerçekte, Marx’ın da dediği gibi, bu uyumsuzluklar “papazlara özgü kendini beğenmiş bir bayağılıkla vurgulanmış, abartılmış ve ilan edilmiştir.” Başka bir yerde Marx, Malthus, diyor, “burjuva üretiminin çelişkilerini örtbas etmekle değil, tersine,... bu çelişkileri vurgulamakla ilgilenir.” Ama Marx, bu beceriye özellikle önem vermiyordu. Çünkü bi-

¹⁹ Karş: *Capital*, c. 1, s. 537, dipnot [*Kapital*, Birinci Cilt, s. 557, dipnot]: “Malthus kitapçığının bir başka yerinde de dikkati çektiği bir gerçeğin, iş-saatlerinin uzatılması üzerinde ısrarla durmasının bütün onuru kendisine aittir.” Ayrıca bkz: *İbid.*, s. 568 [s. 590].

²⁰ Karş: *Critique of Political Economy*, Chicago 1904, s. 34, dipnot [Karl Marx, *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 58, dipnot].

rincisi, Malthus, çelişkileri kendisi bulmamıştı ve bunları vurgulamasının altında yatan nedenlerin de beğenilecek bir yanı yoktu. Ve ikincisi, çelişkilerin nedenlerine yüzeysel ve yanlış açıklama getiriyordu ve bunların giderilmesi için önerdiği “çareler” tamamen mazeret niteliğindedi. Sahip olduğu bu türden yetenekler karşısında eksik yanları büyük ölçüde ağır basmaktaydı.

Marx ve Engels’in Malthus’a yönelttikleri eleştirilerin en önemli *genel* özelliği, “bilime karşı suç işlediğini” sürekli vurgulamalarıdır. Marx’a göre bu “bilime karşı suç”, iki ana biçim alıyordu. Birincisi “utanmaz ve mekanik aşırımacılık” biçimiydi. Kuşkusuz, metnin fiilen *kopya* edilmediği durumlarda, aşırımacılık suçlamasını kanıtlamak oldukça güç bir iştir, çünkü bir başkasının yapıtından meşru ya da gayri meşru olarak yararlanmak, bunun bilinçli ya da bilinçsiz olarak kullanılması arasındaki sınırı belirlemek çoğu kez kolay değildir. Ama Malthus’un durumunda, onun teorik alandaki üç ana katkısı –rant teorisi, nüfus teorisi ve etkin talep teorisi– ile ilişkili konular üzerinde kendisinden önceki yazarlar da yeterince çalışmış bulunuyorlardı ve buradaki raslantılar dizisinin hiç değilse çok büyük bir kuşku uyandıracak ölçüde olduğu kabul edilmelidir. İkincisi, Malthus’un “bilime karşı günah”ının ikinci biçimi de, vardığı sonuçların çok belirgin olan *mazeretçi* niteliğiydi, ki buna daha önce değinilmiş bulunuyor. Marx’ın bir kaç yerde belirttiği gibi, Malthus’un vardığı sonuçlar, genellikle ya bir bütün olarak egemen sınıfların çıkarlarının yanında ve işçilerin çıkarlarının karşısındaydı, ya da egemen sınıfların daha ilerici kesiminin karşısında, daha gerici kesiminin çıkarlarından yanaydı. *Deneme*’nin modern eleştirmenlerinden biri, Malthus için, “nüfus artışının bilimsel bir incelemesini yapmaktan başka amaçları da vardı”²¹ diyor ve Marx’ın da genel olarak Malthus’un yapıtına yönelttiği eleştirinin esas ağırlığı buradadır. Marx ve Engels’in kullandığı çok sert dilin bazan ima eder görüldüğü gibi, Malthus’un “bilime karşı günah” işlediğinin *bilincinde* olup olmadığı, bence, kuşkuludur. Ama Malthus’un yapıtının, en hafif deyişle, herhangi bir usta bilim adamının hakkı olduğundan çok daha büyük bir

²¹ Kenneth Smith, *Malthusian Controversy*, s. 244-245.

ölçüde sık sık kanıtlamak *istediği* şey tarafından etkilendiğini gösteren bir desen oluşturduğu da kesinlikle doğrudur.

NÜFUS TEORİSİ

Marx, Schweitzer'e, 4 Ocak 1865 tarihli mektubunda, Proudhon'un çalışmasını eleştirirken, şöyle yazıyordu:

"...Ekonomi politiğin kesin bir bilimsel tarihi içinde, bu kiptan [Proudhon'un *Mülkiyet Nedir?*] sözetmeye değmezdi bile. Ama bu türden sansasyonel yapıtlar, tıpkı romanlar gibi, bilim alanında da bir rol oynarlar. Örneğin Malthus'un *Nüfus Üzerine Deneme*'sini alınız. İlk basıldığında bir 'sansasyonel broşür'den ve üstelik baştan sona başkalarının yapıtlarından yapılmış aşırılardan başka bir şey değildi. Ama gene de *insan soyuna yapılan bu iftira* ne büyük bir dürtü yaratmıştır."²²

Nüfus ilkesinin ortaya çıkardığı bu "dürtü", gerçekten de güçlü ve geniş kapsamlı oldu. 19. yüzyılın ilk yarısı boyunca, iktisat teori ve uygulamasını bu görüşten daha fazla etkileyen bir başka düşünce muhtemelen yoktu ve kuşkusuz, hiçbiri böylesine tutkulu saldırı ve savunmalara konu olmadı. Ayrıca, yazgısında, salt iktisat alanının dışında da etkili olmak varmış; örneğin, darvinciliğin ilk gelişmesinde bir etmen oldu. Bu "dürtü" daha başından güçlüydü ve gücünü günümüzde de hiçbir şekilde yitirmiş değildir.

Pek bir bilimsel derinlik iddiası taşımayan ve yanlışlıklarla dolup taşan maltusçu teori, nasıl oldu da böyle büyük bir etkinlik sağladı? Ana nedenlerden biri, Malthus'un tanımlayıp açıklamaya çalıştığı *asıl olgunun* –çalışan halk arasındaki yaygın yoksulluk ve sefaletin– görmezden gelinemeyecek ve mutlaka açıklanması gereken *gerçek* bir olgu olmasıydı. Engels, –nüfus baskısı, gerçekte, geçim araçlarından çok, *istihdam araçları* üzerinde kendisini duyumsatmasına karşın– Malthus için, "eldeki insan sayısının mevcut geçim araçlarının geçindirebileceğinden daha çok olduğunu ileri sürerken, kendi açısından çok haklıydı" diyor. Malthus'u eleştirenler nüfus ilkesinin yanlış olduğunu kanıtlama girişiminde bulunabiliyorlar ama, "Malthus'u kendi il-

²² Marx and Engels, *Selected Correspondence*, s. 170.

kesine yönelten olguları çürütemiyorlar.” Böylece, Marx’ın “parti çıkarı” dediği şeyle ilgili tüm sorulardan ayrı olarak, daha iyisi ortaya konuluncaya değin, Malthus’un olguları açıklama tarzı doğrultusunda bir görev belirlenmişti.

Ne var ki, egemen sınıf çevrelerinde bu teorinin yaygın bir saygınlık kazanmasında, “parti çıkarı” önemli bir rol oynadı. Malthus’un nüfus ilkesinin yaptığı gibi, insanların sefaletinin “ölümsüz bir doğa yasası” olarak açıklanmasının, siyasi gerici için açık bir çekiciliği vardı, çünkü bu sefaletin oluşmasında genel olarak sınıf sömürsünün ve özel olarak da kapitalizm gibi sınıfsal sömürü sistemlerinin oynadığı rol dikkatten kaçıyordu.²³ Kimse bir “ölümsüz doğa yasası”ndan kurtulamaz. Sefaletin sorumlusu, insan toplumu değil de doğa olunca, yapılabilecek tek şey, etkileri biraz hafifletmeye çalıştıkça sonra, bu “ölümsüz yasa”nın geriye kalan etkilerine uysalca boyun eğmekten ibaret oluyordu.

Toplumsal değişimin temel yasalarını ve özel olarak da burjuva toplumunu “hareket yasası”nı ortaya çıkarmakla böylesine ilgilenen Marx ve Engels’in, kapitalizm altında, aşırı nüfus gibi toplumsal bir görüngünün “ölümsüz yasa” kavramıyla açıklanmasını yetersiz ve yüzeysel bulmaları doğaldı. Bu, maltusçu nüfus teorisinin esas *genel eleştirisinde* onlara bir temel sağlamıştır. Marx, daha 1847’de, ilk iktisadi yapıtında, iktisatçılardaki “burjuva üretim ilişkilerinin ölümsüz kategoriler olduğunu öne sürme” eğilimine saldırmış ve Ricardo’yu da, rantın özellikle burjuva kavramına “bütün çağlardaki ve bütün ülkelerdeki toprak mülkiyetine” uyguladığı için eleştirmişti.²⁴ Buradaki marksist tavır, Engels’in Lange’a 29 Mart 1865’te yazdığı mektupta şöyle açıklanıyor: “Bize göre ‘iktisat yasaları’ denilen şeyler, doğanın sonsuz yasaları olmayıp, gelip geçici tarihsel yasalardır; ve iktisatçılar tarafından yeterli bir nesnellikle ortaya çıkarıldığı kadarıyla, modern ekonomi politiğin yasası, bize göre, yalnızca modern burjuva toplumunun varolabileceği yasaların ve koşulların özetinden başka bir şey değildir – kısacası onun üretim ve

²³ Karş: *Capital*, c. 1, s.539 dipnot [*Kapital*, Birinci Cilt, s. 557 dipnot].

²⁴ Karl Marx, *The Poverty of Philosophy*, s. 135 [*Felsefenin Sefaleti*, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 168].

değişim koşullarının soyut ve özet bir ifadesidir. Gene, bundan dolayı, bize göre, bu yasaların hiçbiri, *salt burjuva koşulların* yansıttıkları kadarıyla, modern burjuva toplumundan daha eski değildir; şimdiye kadar bütün tarih boyunca azçok geçerli olmuş olan yasalar ise, sınıf egemenliği ve sınıf sömürüsüne dayalı bütün toplumlarda görülen ortak ilişkilere dayanır. Bunlardan birinci gruba, Ricardo'nun yasası denen yasa girer, ki bu yasa ne feodal serflik için, ne de eski kölecilik için geçerlidir; ikinci grupta ise, Malthusçu denilen teori bulunur.²⁵

Sınıflı toplumlar tarihi boyunca sınırlı bir geçerlik taşımış olan yasa ve koşulların durumunda bile asıl önemli ve ilginç olan, Marx ve Engels'e göre, değişik türden sınıflı toplumlarda bunların değişik biçimde işlerlik göstermeleriydi. Buna dayanarak Marx ve Engels, "nüfus yasasının bütün zamanlarda ve bütün yerlerde aynı olduğunu" reddettiler. Tersine, onlar, "gelişimin her aşaması kendi nüfus yasasına sahiptir" diyorlardı.²⁶

Kuşku yok ki, yalnızca bunu öne sürmek yeterli değildi – bunun *kanıtlanması* gerekiyordu. Marx ve Engels, daha önceki sınıflı toplum biçimlerine uygun düşen nüfus yasalarını formüleştirmek yolunda doğrudan herhangi bir girişimde bulunmuşa benzemiyorlar; böyle bir şey yapmış olsalardı, büyük bir olasılıkla, bu yasaları, bu toplum biçimlerinden herbirinin yarattığı "istihdam araçları" karşısında doğrudan üreticilerin özel baskı biçimi çerçevesinde şekillendirirlerdi. Onlar, yapmaları gereken en önemli işin, bugüne, gelişimin burjuva aşamasına özgü fiili nüfus yasasını formüleştirmek ve bu yeni, özgül yasanın, çağdaş olgulara, Malthus'un öne sürdüğü eski, "ölümsüz" yasalardan daha iyi uyduğunu göstermek olduğu kanısındaydılar. Marx'ın

²⁵ J. Stalin, "SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları"nda şöyle der: "Ekonomi politişin kendine özgü bir özelliği, onun yasalarının, doğa yasalarının tersine, sürekli olmayışlarıdır; bunların çoğu, hiç olmazsa bir tarih dönemi boyunca etkili kalırlar, sonra da yerlerini başka yasalara bırakırlar." (Bkz: J. Stalin, Son Yazılar 1950-1953, Sol Yayınları, Ankara 1990, s. 62.)

²⁶ *Capital*, c. 1, s. xxix [*Kapital*, Birinci Cilt, s. 25; bu tümcecik, "Almanca İkinciBaskıya Sonsöz"ünde N. Sieber'in Marx'ı yorumuna ilişkin alıntıdan aktarılmaktadır.].

²⁷ Bkz: Bu kitapta, *Kapital*'den alınan "Nispi Artı Nüfus" ve "Kapitalist Birikim Yasası" bölümleri.

bu yasaya ilişkin esas formülasyonu, aşağıda verilmiştir²⁷ ve burada gerekli olan, özgün metne hakkını vermekte, kaçınılmaz olarak çok yetersiz kalan kısa bir özetten ibarettir.

Kapitalizm altında “nispi fazla nüfus”un ortaya çıkış nedenlerini anlamak için, diyor Marx, *sermaye büyümesinin*, emekçi sınıfın geleceği üzerindeki etkileri gözönüne alınmalıdır. Ve burada en önemli etmen, sermayenin bileşimi ve bunun birikim sürecinin içerisinde gösterdiği değişikliklerdir. Birikim ilerledikçe, üretim araçlarının değeri (değişmeyen sermaye), toplam ücretlere (değişen sermaye) oranla, nispi bir artış eğilimi gösterir. “Sermaye birikimi, diyor Marx, bileşimindeki ilerleyen bir nitel değişim altında, değişen bölümünün aleyhine olarak, değişmeyen bölümündeki sürekli bir artış altında... etkindir.” Sermayenin değişen bölümündeki bu nispi azalma, birikimin ilerlemesi ve buna eşlik eden sermaye yoğunlaşmasıyla bir arada gider. Dolayısıyla “emeğe olan talep, sermayenin toplamı tarafından değil, ama yalnızca onun değişen bölümü tarafından belirlenir”, öyle ki emeğe olan talep de, “toplum sermayenin büyüklüğüne nispetle düşer ve bu büyüklük arttıkça talebin düşme oranı da hızlanır”. Gerçi toplam sermaye arttıkça emeğe olan talep mutlak bir artış gösterirse de, bu, “gittikçe azalan oranda” olur. Dolayısıyla, “bu nispi aşırı işçi nüfusunu, yani, sermayenin kendisinin genişlemesi için gerekli olandan çok daha fazla bir işçi nüfusunu, bu yüzden de bir fazla nüfusu kendi enerji ve büyüklüğüyle doğru orantılı olarak durmadan üreten şey, kapitalist birikimin ta kendisidir.” Marx, bu değişikliklerin kendilerini ne şekillerde gösterebileceğine kısaca değindikten sonra, sorunu şöyle toparlıyor: “Bu nedenle, emekçi nüfusu, kendi yarattığı sermaye birikimi ile birlikte, kendisini nispi ölçüde fazlalık haline getiren, nispi fazla nüfus haline çeviren araçları üretmiş olur; ve o, bunu, daima artan boyutlarda yapar. Bu, kapitalist üretim biçimine özgü bir nüfus yasasıdır: ve aslında, her özel tarihi üretim biçiminin, yalnızca kendi sınırları içerisinde tarihi bakımdan geçerli kendi özel nüfus yasaları vardır. Soyut bir nüfus yasası, ancak, ve o da insanoğlu kendilerine müdahale etmediği sürece bitkiler ve hayvanlar için vardır.”

Marx, bu merkezi sav temeline dayanarak, “yedek sana-

yi ordusu”nun genişleme ve daralma yasalarını ve “nispi fazla nüfus”un modern toplumda aldığı değişik biçimleri ayrıntılarıyla ve zengin tarihsel örnekler vererek incelemesine devam eder. İşte Marx ve Engels, Malthus’un nüfus yasasına yönelttikleri eleştiriyi, böylece –onun yerini alabilecek yeni bir yasa formüleştirerek– tamamlamışlardır.

“AZALAN GETİRİ YASASI”

Yukarda değinildiği gibi, “azalan getiri yasası”, çok geçmeden, besinlerin üretimini, nüfus kadar hızlı artamayacağı düşüncesinin esas teorik temeli olarak ortaya atıldı. Modern “yenimaltusçular”ın birçoğu, hâlâ azçok bu “yasa”ya dayanmaya devam ettiklerine göre, bu sorun karşısındaki marksist tutum konusunda bir şeyler söylemek gerek.

Zamanımızda bu “yasa”, sık sık, çok genel ve soyut bir şekilde ve “üretim etmenleri”, yani toprak, emek ve sermaye denilen terimlerle formüle edilmektedir. Bir “etmen” ya da “etmenler grubu”nun sabit tutulduğunu ve buna bir diğer “etmen” ya da “etmenler grubu”nun ardarda ve eşit miktarlarda uygulandığını düşünecek olursak, o zaman, belirli bir noktadan sonra, elde edilen ek üretim miktarları azalacaktır, deniliyor. Ama bu yasa ilk kez formüle edildiğinde, “sabit etmen” *toprak* olarak ve emek ve sermaye de “değişken etmen”ler olarak kabul ediliyordu. Ve bugüne ilişkin olarak önemli olan da, bunun bu biçimde uygulanışdır. Toprağa yapılan her ek emek ve sermaye yatırımı, bir noktadan sonra, zorunlu olarak, bunlara uygun düşen değil, azalan bir ürün miktarı verir, denmektedir. Tarımın bu “evrensel” ve “doğal” özelliğidir ki, yeryüzünün birçok bölgesinde görüldüğü savlanan “aşırı nüfus”tan büyük ölçüde sorumlu tutulmaktadır.

Kapital’in ilginç bir dipnotunda, büyük kimyacı Liebig’in çalışmasından söz ederken Marx, bu “yasa”nın kısa bir tarihçesini vermektedir: “Modern tarımın olumsuz, yani yıkıcı yanını, doğabilimi açısından geliştirilmiş olması, Liebig’in ölümsüz hizmetlerinden birisidir. Ayrıca, tarım tarihi özeti de, büyük hataları olmakla birlikte, bazı konulara ışık tutmaktadır. Bununla birlikte, aşağıdaki gibi geliş güzel iddialarda bulunması üzünü-

lecek bir şeydir: "Daha fazla ufalanma ve daha sık sürülmeyle, gözenekli toprağın içersinde hava dolaşımına yardım edilmiş olur; havanın faaliyetleri ile temas eden yüzeyi artar ve yenilenir, ama şurası da kolaylıkla görülebilir ki, toprağın verimindeki artış üzerinde harcanan emekle orantılı olmaz, bu artış çok daha küçük orandadır. "Bu yasa," diyor Liebig, ilk defa John Stuart Mill tarafından, *Principles of Pol. Econ.* adlı yapıtının I. cildinin 17. sayfasında şöyle ifade edilmiştir: "Toprağın ürünü, diğer koşullar aynı kalmak üzere, çalıştırılan işçilerin sayısındaki artışa oranla azalan bir oranda artar, [Mill, burada, rikardocu okulun öne sürdüğü yasayı yanlış şekilde yineliyor, çünkü, 'çalıştırılan işçi sayısındaki azalma', İngiltere'de tarımın ilerlemesi ile aynı hızda gittiği için İngiltere'de keşfedilen ve oraya uygulanan bu yasa, en azından bu ülkeye uygulanamaz] 'diyen yasa, tarımın evrensel yasasıdır'." Bu çok dikkate değer bir şeydir, çünkü Mill, bu yasanın nedeninden habersizdir." ... Liebig'in, "emek" sözcüğünü yanlış yorumlaması ve bu sözcüğü, ekonomi politığın anladığından büsbütün farklı bir biçimde anlaması bir yana, ilk defa A. Smith'in zamanında James Anderson tarafından yayınlanan ve 19. yüzyılın başına kadar çeşitli yapıtlarda tekrarlanan bir teoriyi, bay John Stuart Mill'e maletmesi "çok dikkate değer" bir olaydır; bu teoriyi aşırma üstadı Malthus da (nüfus teorisi, baştanbaşa utanmazca bir aşırmadır) 1815'te kendisine maletmişti. Anderson ile aynı zamanda ve ondan bağımsız olarak West tarafından geliştirilen bu teori, 1817 yılında Ricardo tarafından genel değer teorisine bağlanmış ve o andan itibaren bütün dünyada Ricardo'nun teorisi diye tanınmış ve 1820 yılında John Stuart Mill'in babası James Mill tarafından vülgarize edilmişti; ve ensonu her okul çocuğunun bildiği orta-malı bir dogma haline gelen bu teoriyi, John Stuart Mill ile diğerleri yinelemişlerdi."²⁸

Marx, başka bir yerde, bu "azalan getiri yasası"nda, "Malthus, kendi nüfus teorisi için gerçek bir temel buldu ve ... öğrencileri de şimdi umutlarını buna bağlamışlardır."²⁹ diyordu. Marx ve Engels, her zaman için bu "yasa"ya en büyük horgörüyle bakmışlardır. Engels, şöyle diyor: "Toprak alanı sınırlıdır. Bu çok

²⁸ *Capital*, c. 1, 514-515 [Kapital, Birinci Cilt, s.533-534, dipnot].

²⁹ *Selected Correspondence*, s. 27.

doğru! Bu toprak yüzeyinde istihdam edilecek işgücü, nüfusla birlikte artar. Hatta tutalım ki, emek artışının neden olduğu verim artışı, her zaman emek artışına orantılı olarak artmıyor olsun: gene de üçüncü bir öge daha vardır ki, bu, kuşkusuz iktisatçıların asla önem vermedikleri ve ilerlemesi en azından nüfus kadar hızlı ve onun gibi kesintisiz olan bilimdir.”

Lenin, *Tarım Sorunu ve 'Marx'ın Eleştirmenleri'* adlı yapıtında, “azalan getiri yasası”nın ayrıntılı bir eleşirisini ortaya koymaktadır. Eleşirisini, “azalan getiri yasası”nı “tarımsal gelişme teorisini” temel alan ve bunu “maltusçuluğu canlandırmak üzere yapılmış saçma bir girişim” için kullanan Bulgakov’a yöneltmektedir. Bulgakov, tarımda, teknik ilerlemenin, “geçici” bir eğilim olarak değerlendirilmesini, buna karşılık “azalan getiri yasası”nın “evrensel bir önemlilik” taşıdığını duyumsatmaktadır. Bu savı, Lenin’i sorgulayacaktır: “Bu, trenlerin istasyonlarda durmasının, buhara dayalı ulaşımın evrensel yasasını temsil ettiğini, buna karşılık trenlerin istasyonlar arası hareketinin, durmanın evrensel yasasının işleyişini felce uğratan geçici bir eğilim olduğunu söylemekle aynı şeydir.” Lenin, “azalan getiri yasası”nın diyor, “Teknolojinin gelişmekte olduğu ve üretim yöntemlerinin değiştiği durumlarda ... hiçbir geçerliliği yoktur; bu yasa ancak teknolojinin değişmeksizin olduğu yerde kaldığı koşullarda, oldukça göreceli ve sınırlı olarak uygulanabilir. Soyut, sonsuz ve doğal yasalarıyla birlikte eski ekonomi politiğin önyargılarından kendilerini kurtaramayan Brentano gibi burjuva biliminin temsilcilerinin bu “yasa” çevresinde bu kadar gürültü koparmalarının ve Marx ve marksistlerin ise ondan sözetmemelerinin nedeni işte budur.”³⁰

“Azalan getiri yasası” bu yüzden reddedilmelidir ve bunun reddiyle, maltusçu nüfus ilkesinin teorik herhangi bir dayanağı kalmaz.

Bu “yasa”nın reddi, esas olarak buna dayandırılmış olan “rikardocu” rant teorisinin de özlü bir şekilde düzeltilmesi gerektiği anlamına geliyordu. Bu teoriyi ilk geliştiren iktisatçılar

³⁰ *Selected Works of Lenin*, c. 12, s. 51-58 [V. İ. Lenin, *Tarım Sorunları*, 1, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 68-71]

(Anderson dışında), Marx'ın deyimiyle, "toprağın gittikçe kötü ve daha kötü olmasını ya da tarımda üretkenliğin gittikçe düşmesini gerektirdiği şeklinde ... farklılık rantı (diferansiyel rant) konusunda ilkel bir yanılığın"³¹ içindeydiler. Marx bunun gerçekte doğru olmadığını söylüyordu: "En basit biçimiyle Ricardo tarafından ortaya konmuş bulunan rant yasası uygulanışından ayrı olarak toprak verimliliğinde azalma öngörmeyip, (toplum geliştikçe, toprağın genel verimliliğinin artmış olması gerçeğine karşın) yalnızca değişik toprak parçalarında değişik derecelerde verimlilik ya da aynı toprak parçasına ardarda sermaye uygulanmasıyla değişik sonuçlar alınacağını varsayar."³²

Marx, kendi farklılık rantı teorisini bu temel üzerinde geliştirmişti. Teorisinin ana hatlarını çizdiği bir mektupta, Engels'e, "bütün bunlarda esas sorun" diye yazıyordu, "rant yasasını, genel olarak tarımdaki verimlilik artışıyla uyumlu duruma getirmektir; tarihsel gerçekleri açıklayabilmenin ve Malthus'un yalnızca emeğin gücünün değil toprağın gücünün de azaldığı yolundaki teorisini aşmanın tek yolu budur."³³

DEĞER VE ARTI-DEĞER TEORİSİ

Marx ve Engels'in Malthus'a yönelttikleri en önemli genel suçlamalardan biri, onun, iktisat teorisine uğraşırken, hemen hemen tümüyle pazar olaylarının yüzeysel yönleriyle ilgilenmiş, bunların ardında yatan toplumsal gerçek ilişkilerle hiçbir şekilde ilgilenmiş olmasaydı, bu olguların varlığından bile haberdar değildi. Malthus'u *par excellence* bir "vülger" iktisatçı yapan, onun değer ve kâr teorisinde özellikle belirgin olduğu gibi, bu olayların yalnızca dış görünüşleriyle ilgilenmiş olmasıydı.

İktisadi olgulara iki değişik açıdan bakılabilir. Birincisi "görüntüye sıkı sıkıya sarılarak", iktisatçıların kendileri tarafından verilen bu olgulara ilişkin açıklamaları sonsöz olarak kabul edebilirsiniz. Bir işadamına, metasının değerinin nasıl belirlendiğini soracak olsanız, size, büyük bir olasılıkla, bunun, "piyasada

³¹ *Capital*, c. 3, s. 772.

³² *Selected Correspondence*, s. 27.

³³ *Ibid.*, s.28.

kaçtan giderse" öyle belirlendiğini – yani bunun tüketicilerin ödemeye hazır olduğu fiyata göre belirdiğini söyleyecektir. Ve bu değer nasıl oluştuğunu sorarsanız, büyük bir olasılıkla, değer, satın aldığı hammadde ve emeğin karşılığını, makine ve binaların yıpranma payını, *artı*, yatırmış olduğu toplam sermaye üzerinden yüzde şu kadar bir "ek" kâr içerdiği yolunda bir karşılık verecektir. Böylece kâr, kapitalist tarafından, mamul metanın fiyatına basitçe "eklenmiş" bir şey olarak görünür.

Ya da, ikincisi, bu görüntülerin ötesine geçmeye ve sonunda olarak onları belirleyen toplumsal ilişkilere nüfuz etmeye çalışabilirsiniz. O zaman bir metanın değeri, tüketiciler ile mamul mallar arasındaki bir ilişkinin ifadesi olarak değil de, üretici olarak insanlar arasındaki bir ilişkinin ifadesi olarak görülür. Ve kâr, kapitalist tarafından "eklenmiş" bir şey olarak değil, ücretli emekçilerle kapitalistler arasında mevcut olan belirli toplumsal ilişkilerin üretim süreci içine salgıladıkları bir şey olarak belirir.

Adam Smith'in yapıtında iktisadi olgulara yüzeysel ve derinlemesine olarak bu iki bakış açısı yanyana bulunur. Ricardo'nun yapıtında ise, derinlik egemendir ve birçok eksikliklerine karşın, onun sisteminin, "rikardocu sosyalistler" in ve daha sonraları da Marx'ın çalışmalarına temel oluşturabilmesinin nedeni işte budur. Ancak Malthus'ta yüzeysellik egemendir ve bu açıdan, Marx ve Engels'in, eleştirmek için onun çalışmasının bu yönünü özellikle hedef almış olmaları doğaldır.

Malthus bir metanın değerinin, (Marx ve Ricardo'nun savunduğu gibi), onu üretmek için gerekli-emek miktarıyla değil, ama bunun pazarda "kumanda edeceği" emek miktarıyla –yani bu meta için elde edilebilecek para miktarının yürürlükteki ücret karşılığı tutabileceği emek miktarıyla– "ölçülmesi" gerektiği savını öne sürüyordu. Malthus, kapitalist topluma özgü önemli bir iktisadi olguyu gözönünde bulundurarak bu değer teorisine ulaşmıştır. Kapitalizmde bir metanın üretim ve yeniden-üretim koşullarından biri, metanın kumanda edeceği emek miktarının, kendi içerdiği emek miktarından daha fazla olması zorunluluğudur, çünkü kapitalistin aldığı kâr, bu fazlanın büyüklüğüne dayanır. Örneğin, eğer bir kapitalist bir meta üretmek için günde on adam tutarsa, üretilecek metaların toplam tutarı, on günlük

emekten *daha fazla* olmadıkça, bu süreci yinelemeye hazır olmayacaktır. Onun amacı, meta değil, kâr üretmektir; ve “meta ile değişilen canlı emeğin bu artı miktarı, kârın kaynağını oluşturur.” Malthus’un değer ve kâr teorisi üzerine yaptığı çalışmanın tek meziyeti, Marx’a göre, bu noktaya verdiği ağırlıktır. Ama bu meziyet, değer teorisini formüle emeye giriştiğinde “para ya da metanın sermaye olarak özgül işlevindeki *değerini*, metanın *meta olarak değeriyle* birbirlerine karıştırmasıyla” derhal ortadan kalkar. Bir başka deyişle, “metalar ya da para ... canlı emek karşılığında sermaye olarak değişildiğinde, her zaman içerdikleri emekten daha fazla bir emek niceliğiyle değişilmiş” oldukları konusunda doğru bir gözlem yaptıktan sonra, bundan, yanlış olarak, *bütün* metaların *bütün* alıcılarının, bu metaların karşılığını “kendi değeri üzerinden” öderken, bu metaların içerdikleri emek niceliğinden daha fazlasını (ya da “daha çok emek içeren bir değer”) verdikleri sonucunu çıkarıyoruz. Bir metanın değerinin, içerdikleri emek miktarıyla değil, bu metanın değişileceği ya da kumanda edeceği emek miktarıyla “ölçülmesi” gerektiği yolundaki Malthus teorisinin kökeni budur.

Bu yüzeysel değer teorisi, Malthus’u, yüzeysel –ve mazeretçi– bir kâr teorisine götürür. Bu tahlilde Malthus’un yaptığı, gerçekte, Marx’ın da belirttiği gibi, bütün alıcıları, kapitaliste metanın içerdiklerinden daha çok miktarda emeği geri veren kimseler olarak göstererek, bunları ücretli işçilere dönüştürmektir; oysa, gerçekte, “kapitalistin kârı, metaların içerdikleri emeğin yalnızca bir bölümüne *ödeme* yapmış olmasına karşın, metaların içerdikleri tüm emeği *satmış* olmasından gelir. ... Malthus’un anlamadığı, belirli bir metanın içerdikleri toplam emek tutarı ile bu metanın içerdikleri karşılığı ödenmiş emek tutarı arasındaki farktır. Oysa kârın kaynağını oluşturan şey, bu farkın kendisidir.”

Marx, bir meta içerisindeki ödenmiş emekle ödenmemiş emek arasındaki farkı vurgulayarak ve emekle emek-gücü arasındaki önemli ayrımı belirterek, artı-değerin, aslında, bir metanın *kendi değeri* üzerinden (yani içerdikleri emek miktarına eşit olarak) satılmasıyla elde edildiğini göstermeyi başarmıştır. Öte yandan, bunu anlamayan –ve muhtemelen anlamak da istemeyen– Malthus, doğrudan doğruya, “elkoymaya dayanan kaba

kâr anlayışına ... ve artı-değeri satıcısının metasınına değerinin üstünde (yani içerdiğinden daha fazla emek-zamanı karşılığında) sattığı olgusuna" sürüklenmiştir. Marx Malthus'un teorisinin şu sonuca vardığını söyler: "Bir metanın değeri, alıcının buna ödediği değerden oluşur ve bu değer, metaya eşdeğer (bir değer) ile bunun üzerine eklenen bir fazlalığa, artı-değere eşittir. Böylece, kabalaştırılmış bir kavram olan, kârın *bir metanın, alımından daha pahalıya satılmasından* kaynaklandığı görüşüne geliyoruz. Alıcı, metayı, satıcıya malolan emek miktarından, ya da maddeleşmiş emekten daha fazlası karşılığında satın alır."

Bu kâr teorisine, Marx'ın, daha sonraları Malthus'un değer anlayışına uyguladığı bir yorumu uygulamak yerinde olacaktır. Bu teori, "günlük yaşamda karşılaştığımız oldukça sıradan bir bakış tarzıdır. ... Rekabet içinde boğulmuş, bunun dış görüşünden başka hiçbir şeyden haberi olmayan darkafalının" görüşüdür.

KAPİTALİST BUNALIMLAR TEORİSİ

Marx, Malthus'un değer teorisi için, "amacına fazlasıyla uyar. Toprakbeyliği, 'Devlet ve Kilise'si, emeklileri, vergi tahsildarları, yüzde-ocuları, ulusal borcu, borsacıları, yargı memurları, rahipleri ve uşakları ('ulusal harcaması') ile İngiltere'nin içinde bulunduğu durumu mazur göstermektedir." demişti. Çünkü biraz önce gördüğümüz gibi, Malthus'un değer teorisi, önce, kârı, "yabancılaşmadan kaynaklanan" bir şey olarak görmeye itmiştir ve buradan Malthus'un "üretken olmayan tüketiciler" için öne sürdüğü o ünlü mazeretine ve kapitalizmin bunalımlarını etkin talepteki yetersizlik ile açıklamasına varmak için kısa bir adım atmak yeterlidir.

Eğer kâr, yalnızca, Malthus'un tanımladığı biçimde ortaya çıkıyorsa, kapitalistlerin bu kârı fiilen nasıl gerçekleştirebileceklerini anlamak son derece güçtür. Açıktır ki, tek başına işçi sınıfının talebi, kapitalistlerin kârı gerçekleştirebilmeleri için yeterli değildir, çünkü işçi sınıfının talebi, kapitalistlerin işçilere ödedikleri ücretle sınırlıdır, ve kapitalistler doğal ki, ödedikleri bu ücretler karşılığında, bu ücretlerin üstünde ve ötesinde bir şey

elde etmek isteyeceklerdir. Bunun bir sonucu olarak, Marx'ın dediği gibi: "işçilerinkinden başka bir talep, işçilerden ayrı alıcılar gereklidir, yoksa ortada kâr diye bir şey olamaz. Bunlar nereden gelecektir? Eğer onlar da, kapitalist, satıcı iseler, o zaman kapitalist sınıf içinde, yukarıda değindiğimiz karşılıklı aldatma işlemi başlayacaktır. Çünkü her biri, diğerine sattığı metanın fiyatını aynı oranda yükseltir ve her biri, alıcı olarak yitirdiğini, satıcı olarak kazanır. Bu yüzden, kapitalistin kârını gerçekleştirebilmesi ve metalarını 'değerine' satabilmesi için, *satıcı olmayan alıcılar gereklidir*. Şu halde toprak beyleri, emekliler, atıl devlet görevlileri, rahipler vb. gerekmektedir, bu arada bunların ayak işine bakan hizmetçileri ve kahyaları da unutulmamalıdır."

Malthus'un "üretken olmayan sınıflar"ın olabildiğince genişletilmesi dileğinin dayandığı teorik temel budur ve rikardocuların (yukarıda değindiğimiz) suçlamalarına, yani bu sınıfların (ve özellikle toprakbeylerinin) kapitalist toplumda artık yararlı bir işlevlerinin olmadığı görüşüne, o, bu karşılığı verir.

Malthus, eğer kapitalist sistem genişleyecekse, diyordu, bunalımların önlenmesi için "üretken olmayan tüketiciler" sınıfının da onunla birlikte genişlemesi gerekir, çünkü bunalımlar kapitalist sistemin özünde bulunan, etkin talep eksikliği nedeniyle ortaya çıkarlar. Malthus'a göre bunalımların kökündeki neden, (birlikte çok hızlı olduğunda) tüketicilere dağıtılan ve kapitalistlere makul bir kâr bırakacak şekilde üretilen metaları almaya yeterli olan alım gücünü engelleme eğilimi gösteren değişim alanındaki bir çelişkiydi.

Gördüğümüz gibi Malthus, burjuva üretiminin çelişkilerini gizlemekten çok, Marx'ın dediği gibi, "bir yandan çalışan sınıfların sefaletinin gerekli olduğunu ... kanıtlamak ve öte yandan da kapitalistlere kendi üretmekte oldukları metalara yeterli bir talep yaratılmasında besili devlet ve kilise hiyerarşisinin vazgeçilmez olduğunu göstermek amacıyla" bu çelişkileri vurgular. Ve Marx, bu çelişkileri vurguladığından ötürü, Malthus'u takdir etmeye hazırды – ama bu, yalnızca, bu çelişkilerin varlığını reddeden diğer çağdaşlarıyla karşılaştırıldığı zamanlara özgü bir tavidir. Malthus'un bunalımlar teorisi, (bunun, büyük bir kısmını olasıdır ki kendisinden almış olduğu) Sismondi'nin bunalım

teorisi gibi, esas olarak, bir “yetersiz-tüketim” teorisiydi – yani bunalımların temel nedeni olarak, üretim ile tüketim arasındaki uyumsuzluğu öne süren bir teoriydi. Öte yandan, marksist bunalım teorisi, şuna işaret eder: “İşçilerin tüketimleri, özellikle bunalımlardan önceki dönemlerde yükselir.”³⁴ “(Bunalımların nedeni olduğu öne sürülen) yetersiz-tüketim çok farklı ekonomik sistemlerde varolmuştur, oysa, bunalımlar yalnızca bir ekonomik sistemin ayırıcı özelliğidir – kapitalist sistemin.”³⁵ “Bu teori, bunalımları, bir başka çelişkiye, yani üretimin (kapitalizm tarafından toplumsallaştırılan) toplumsal niteliği ile mülk edinmenin özel, bireysel biçimi arasındaki çelişkiye bağlıdır”³⁶ ... “Sözünü etmekte olduğumuz iki bunalım teorisi, bunları tamamen farklı biçimde açıklamaktadır. Birinci teori, bunalımları, işçi sınıfının üretimi ve tüketimi arasındaki çelişkiye bağlar; ikincisi ise, bunları, üretimin toplumsal niteliği ile mülk edinmenin özel niteliği arasındaki çelişki ile yorumlar. Dolayısıyla birinci teori, görüngünün kökenini üretimin *dışında* görür...; ikincisi ise, bunu, tamamen üretim koşullarının içinde görür. Kısaca söylersek, birincisi, bunalımları yetersiz-tüketime bağlar..., diğeri, üretim anarşisine bağlar. Böylece, her iki teori de bunalımları ekonomik sistemin bünyesindeki bir *çelişkiye* bağlarken, bu çelişkinin niteliği noktasında birbirlerinden tamamen ayrılırlar.”³⁷ Ama bu, marksist teorinin üretimle tüketim arasındaki çelişkiyi ve yetersiz-tüketim görüngüsünün fiilen varolduğunu reddettiği anlamına gelmez. Lenin’in de belirttiği gibi, bu teori, bu olguyu kabul eder, “ama bir bütün olarak ele alındığında, kapitalist üretimin bölümlerinden ancak birine ilişkin bir olgu olarak onu ikincil derecede önemli olan asıl yerine oturtur. Bu olgunun mevcut ekonomik sistemdeki bir başka, daha derin, daha temel olan çelişki tarafından, yani üretimin toplumsal niteliğiyle mülk edinmenin özel niteliği arasındaki çelişki tarafından yaratılan

³⁴ *Capital*, c. 2, s. 475-476.

³⁵ Karş: Engels, *Anti-Dühring*, Üçüncü Kısım, İkinci Bölüm [Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, Ankara 1995, s. 400-423].

³⁶ Karş: *Ibid.*, s. 400-423.

³⁷ V. İ. Lenin, *A Characterization of Economic Romanticism*, Moscow, s. 63-64.

³⁸ *Ibid.*, s. 64-65.t

bunalımları açıklayamayacağını öğretir.³⁸

Bu, marksist teorinin, bunalımları *olanaklı* kılan şeyin metalara olan talep eksikliği olduğunu reddettiği anlamına da gelmez. Ama sorun şudur: "Bunalımları olanaklı kılan bu koşula işaret etmek bunların nedenini açıklamak anlamına gelir mi? Efrusi,³⁹ bir görüngünün olasılığına işaret etmekle bunun kaçınılmazlığını açıklamak arasındaki farkı anlamamış mıydı? Sismondi diyor ki: bunalımlar olanaklıdır, çünkü, imalatçı talebi bilmez; bunlar kaçınılmazdır, çünkü, kapitalist üretim biçimi altında üretimle tüketim arasında bir denge olamaz (yani ürün gerçekleştirilemez). Engels diyor ki: bunalımlar olanaklıdır, çünkü, imalatçı talebi bilmez; bunlar kaçınılmazdır, ama hiç de ürün genel olarak gerçekleştirilemediği için değil. Durum bu değildir: ürün gerçekleştirilebilir. Bunalımlar kaçınılmazdır, çünkü, üretimin kolektif niteliği mülk edinmenin bireysel niteliği ile çatışır."⁴⁰

Ne var ki, bu, aslında, bunalımların kapitalizmden ayrı düşünülemediği ve kapitalizm varolduğu sürece patlak vereceği *anlamına gelir*. Stalin şöyle yazıyor: "Şayet kapitalizm, üretimi, azami kâr elde etmeye değil de, halk kitlelerinin maddi koşullarının sistemli olarak iyileştirilmesine uyarlayacak olursa, ve kârları asalak sınıfların kaprislerini doyurmak için değil, sömürü yöntemlerini geliştirmek için değil, sermaye ihracı yapmak amacıyla değil de, işçi ve köylülerin maddi koşullarının sistemli olarak iyileştirilmesi için kullanabilseydi, bunalım diye bir şey olmazdı. Ama o zaman da kapitalizm, kapitalizm olmazdı. Bunalımları yok etmek için kapitalizmin yok edilmesi gereklidir."⁴¹

³⁹ B. Efrusi, bir Rus yazardır, Sismondi hakkında yazdığı bir makalede, "Bunalımların nedenleri sorunu hakkında ... sonraları daha tutarlı ve daha açık olarak geliştirilen görüşleri keşfeden olarak Sismondi'yi gösterme yetkimiz vardır" diyordu. Bu görüşler, sonraları marksist teori tarafından geliştirilmiştir.

⁴⁰ V. İ. Lenin, *A Characterization of Economic Romanticism*, s. 68-69.

⁴¹ Josef Stalin, *Report to the Sixteenth Congress of the CPSU (B)*. Moscow, s. 18-19. Ayrıca bkz: "SSCB' de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları", *Son Yazılar 1950-1953*, s. 91-95.

3. GÜNÜMÜZDE MALTHUS

NÜFUS TEORİSİ

İçinde yaşadığımız şu günlerde, “insan ve toplumların yetkinleştirilebilirliği”ne ilişkin ütöpik olmaktan çok bilimsel nitelikte yeni öğretiler insanlığın geniş kesimlerinin günlük pratik yaşantısını yönlendirmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği’nde, Çin’de ve halk demokrasilerinde, marksizmden esinlenen büyük toplumsal devrimler olmuştur – “yalnızca şunu ya da bunu değil, her şeyi ilihine kadar etkileyen” devrimler. Kapitalizmin hâlâ dayanabildiği ülkelerde köklü toplumsal değişikliklerden korkanlar gene bir meydan okumayla karşı karşıyadırlar, ama bu seferki, Malthus’la aynı devirde yaşayan atalarının düşlerinde bile görmedikleri derecede çok daha güçlüdür. Bir kez daha yalnızca fiziksel alanda değil, ama düşüncel alanda da dövüşmeleri gerekiyor. Ve, her zamanki sadakatiyle, Papaz Robert Thomas Malthus onların yardımına koşmuştur. Malthus’un, zamanının ilerici sınıflarına karşı kullandığı başlıca teorik silahlar, gerici liğin cephaneciliğinden çıkarılıyor, tozu alınıyor, cilalanıyor ve günümüzün ilerici sınıflarına karşı kullanılıyor.

Maltusçu nüfus teorisi, bugün, modernleştirilmiş çeşitli biçimleriyle, örneğin, ABD’de pek moda olmuştur. Modern maltusçuların temel görüşleri, özde, Malthus’un görüşlerinin aynıdır: nüfus geçim araçlarından daha hızlı çoğalma eğilimindedir. Dünya nüfusunun, sonunda, dünyanın yiyecek depolarını tüketeceğini öne süren Malthus’un bu kehanetinin yakında gerçekleşebileceğini öne sürüyorlar. William Vogt, *Road to Survival* adlı yapıtında “tarihin daha önceki hiçbir evresinde, yüzlerce milyonu bulan bunca insan, bir uçurumun kenarına asılıp kalmamıştır”⁴² diyor. Yapıtın bir başka yerinde, yazar, şunları ekliyor: “yüksek bir yaşam düzeyi için çok sınırlı kaynaklara sahip olan dünyada çok fazla insan vardır.”⁴³ Açık ki, bu gibi görüşler, eğer, dünya bugün gerçekten bir uçurumun kenarında sallanıp duruyorsa, bunun çok başka bir nedenden dolayı olduğunu düşünenlere ve

⁴² William Vogt, *Road to Survival*, s. 265.

⁴³ *Ibid.*, s. 78.

herkes için yüksek bir yaşam düzeyini eninde sonunda güvence altına alacak biricik toplumsal ve ekonomik koşulları gerçekleştirmek için savaşım edenlere karşı yararlı birer silahtır.

Modern maltusçuların bazıları, nüfus ilkesini, Malthus'un kendisini bile şaşkına çevirebilecek amaçlarla kullanıyorlar. Vogt gibi yazarların elinde maltusçuluk, "soğuk savaş"ta önemli bir silah haline geliyor. Örneğin, Hindistan için, "dünyanın bu bölgesinden muhtemelen daha sefil ve kesinlikle daha umutsuz bir yer yokur";⁴⁴ Çin için, "sözcüğün tam anlamıyla daha fazla *insan besleyemez*";⁴⁵ ve Sovyetler Birliği için, "kesinlikle aşırı kalabalık bir ülke, halkının yaşam düzeyini bizimki [yani Amerika] kadar yükseltmesi için çok az olanak var"⁴⁶ deniyor. Sonra da "dünya barışı için en büyük potansiyel tehlike"nin bazı "aşırı nüfuslu" ülkelerden ve özellikle, elbette, Sovyetler Birliği'nden geldiğini öğrenirsek hiç şaşmayalım. Vogt, "Asya'daki en büyük tehlike, diye yazıyor, Sovyetler Birliği'nde artan nüfusun baskısıdır".⁴⁷ Maltusçu ilke, ayrıca, bu "aşırı nüfuslu" ülkelere yardım girişimlerinden vazgeçirmek amacıyla da kullanılabilir. Vogt, "aşırı nüfuslu" bulunduğu yerlerde, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün, gıda üretim ve saklama programlarının yanısıra, doğum kontrolü programları da düzenlemesini ve "bundan beş yıl sonra elli milyonu ölebilsin diye, bu yıl on milyon Hintli ile Çinliyi yaşatacak gıda yardımını kesmesini"⁴⁸ öneriyor. Ve en önemlisi, bu ilke, batı dünyasında, Amerikan "önderliği"ni haklı göstermek için kullanılabilir. Vogt, yapıtının ilginç bir pasajında, şöyle diyor: "Amerikan erlerine özenen İngiliz halkı, gözlerini, özlemle, Amerikan yaşam düzeyine çevirmiştir. Hiçbir temele dayanmayan, ayakları yerden kesik 'ekonomik' ve 'politik' hokkabazlıklarına güvenen sosyalist hükümet, Birleşik Krallığı çizme bağcıklarından çekerek ayağa kaldırmaya sözvermiştir. Ama bu bağcıkların kopma derecesinde yıpranmış olduğunun farkın-

⁴⁴ *Ibid.*, s. 277.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 224.

⁴⁶ *Ibid.*, s. 229.

⁴⁷ *Ibid.*, s. 238.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 281-282. Ayrıca bkz: s. 224-25: "Çin'in başına gelebilecek en büyük trajedi, şimdilik, ölüm hızında bir azalma olmasıdır."

da değil. Eğer biz [yani Amerikalılar], yemek masalarımızın altında elli milyon İngiliz ayağını görmeye razı olmazsak, açlık bir kez daha Londra sokaklarında kolgezmeğe başlayacaktır. Ve açlıkla elele, o uzak görüşlü din adamı Robert Thomas Malthus'un gölgesinin birlikte yürüdüğünü göreceğiz."⁴⁹

Vogt, düşüncelerinin kabalığıyla şaşkınlık yaratmayı amaçlayan "popüler" bir yazardır. Ama ondan daha ince ve bilgili, dolayısıyla daha tehlikeli olan başka "yeni-maltusçular" vardır. Bunlar, "bilim ikilemi" dedikleri bir şeyi açıklamak için Malthus öğretisini kullanırlar. Örneğin, 1952'de *British Association*'da yaptığı açış konuşmasına profesör A. V. Hill, bu konuyu seçti. Hastalıklarla savaşım, kır ve sanayi kesimlerindeki sağlık koşullarının iyileştirilmesi, ve sağlık hizmetleriyle gereçlerinin geliştirilmesine uygulanan bilimsel yöntemlerin, zorunlu olarak dünya yiyecek kaynakları üzerindeki nüfus baskısını artırma sonucunu doğuracağını söyledi. Böylece bilim şu ikilem içine konulmuş oluyor: "Bu uygulamanın bu büyük başarısını önceden tahmin etmek mümkün olsaydı, diğer ilerlemelerle birlikte planlı ve düzenli paralel bir gelişmenin sağlanması için, insancıl kişiler bu konuda biraz daha ağır davranmayı kabul ederler miydi? Sorunu salt biyolojik açıdan ele alanlar, eğitimde zamanla sağlanan gelişme ve daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşma isteği akıllarını başlarına getirinceye dek, tavşanlar gibi çabuk üreyebilenlerin tavşan gibi ölmesi gerektiği düşüncesiyle, bu soruya evet karşılığını verebilirler. Gene de çoğunluk, hayır diyecektir. Hastalıklarla dizginlenemeyen nüfusun gittikçe artan baskısının, yalnızca toprağı ve diğer sermaye kaynaklarını tüketmekle kalmayıp aynı zamanda sürekli olarak artan uluslararası gerginlik ve düzensizliklere yolaçacağını, uygarlığın geleceğini tehlikeye sokacağını kesin olduğunu varsayalım: o zaman acaba sağduyu sahibi insancıl kişilerin çoğunluğu düşüncelerini değiştirirler miydi? Eğer ahlak ilkeleri, iyiliğı getirmek için kötülük yapma hakkını bize tanımıyorsa, kötülüğün geleceğini bile bile iyilik yapmaya hakkımız var mıdır?..."⁵⁰

⁴⁹ *Ibid.*, s. 71-72.

⁵⁰ J. D. Bernal tarafından *The Modern Quarterly*, c. 8, n° 1, s. 45'ten yapılan alıntı.

Profesör Hill, Malthus öğretisinin özde doğru olduğunu var sayıyor – nüfusun, “doğal” olarak, yiyecek üretiminden daha hızlı arttığını, bu yüzden savaş, açlık ve hastalıkların (yani maltusçu “kısıtlamalar”ın), insanoğlunun kaçınılmaz kaderi olduğunu kabulleniyor. Böylece gerçekte kapitalist sistemin ikilemi olan bir şeyi, bilimin bir iktilemi biçimine dönüştürebiliyor.

Ne var ki, modern maltusçular, Malthus’un özgün bazı savlarını inandırıcı bir biçimde kullanmakta güçlük çekiyorlar. Hele temel ilkenin, insan için değiştirilmesi çok olanaksız olan *tamamıyla* “doğal” bir yasa olarak sunulmasına artık olanak kalmamıştır. Örneğin, son bir-buçuk yüzyıl süresince toprak veriminin bazı bölgelerde düşmesinden doğa değil, insanoğlunun sorumlu olduğu açıkça görülmüştür – ya da, daha doğrusu, insanoğlundan çok, doğal kaynakların yağmalanmasını teşvik eden sömürüye dayalı toplumsal örgütlenme biçimleri ve toprak mülkiyet sistemleri bu durumdan sorumludur. Ve artık bazı gerçekler de yaygın olarak kabul edilmektedir: “birincisi, yeryüzündeki toprakların yüzde-ellisinin ekime elverişli olmasına karşılık, bunun ancak yüzde-onu kullanılmaktadır; ve ikincisi, rasyonel tarımsal uygulamalarla dünyanın büyük bir bölümünde *acre* başına üretim büyük ölçüde artırılabilir”.⁵¹ Politik ve ekonomik etmenlerin nüfus ile gıda kaynakları arasındaki bağıntı sorunuyla en azından *ilişkili* olduklarını reddetmek, “yeni-maltusçular” için giderek zorlaşmaktadır. Bu nedenle modern maltusçuların reddetmeleri gereken şey, politik ve ekonomik etmenlerin, *temel etmenler* oldukları ve nüfusla gıda kaynakları arasındaki bağlantının şu anda bazı ülkelerde gerçek bir sorun olduğu ölçüde, bunun köklü politik ve ekonomik dönüşümler *temeli dışında* etkin bir şekilde çözülemeyeceğidir. Bu yüzden bazı modern maltusçular, insanoğlunun (herhalde sosyalistler tarafından olacak) “aldatıldığını” ve “aslında politik, ekonomik, coğrafi, psikolojik, kalıtsal, fizyolojik vb. olan sorunlara yalnızca politik ya da ekonomik çözümler aramaya itildiğini”⁵² öne sürüyorlar. Elbette, bu tür şeyler söylemek, sorunun birinci derecedeki nedenlerini ikincil nedenlerle eşit güçte göstererek esas gizlemektir.

⁵¹ J. de Castro, *Geography of Hunger*, s. 25.

⁵² Vogt, *Road to Survival*, s. 53.

Lenin'in bir kez belirttiği gibi, "maltusçulukla tehlikeli biçimde flört etmek, kaçınılmaz olarak, en bayağı burjuva mazeretçiliğinin içine düşmekle sonuçlanır".⁵³

GENEL EKONOMİK TEORİ

Elbette, bazı öyle yoksulluk ve acı durumları vardır ki, en aşırı "yeni-maltusçular" bile bunu herhangi bir "geçim kaynakları üzerinde nüfusun baskısı"na bağlayamazlar. Kapitalist ülkelerin çalışan halkı, genellikle, kendilerini varolan geçim araçları karşısında henüz belirli bir fazlalık gösterir durumda bulmamaktadır. Gerçekten, bugünlerde, fazla nüfus değil, genellikle eksik nüfus umacılarıyla karşılaşılıyorlar. Ama onlar, kendilerini zaman zaman, *varolan istihdam araçları* karşısında fazlalık gösterir durumda bulmuşlardır. Bizzat Malthus'un kendisi bir keresinde "geçim araçlarının sağlanmasındaki güçlüğü kısmen toprağın içinde bulunduğu zorunlu durumun, kısmen de ürün ve emek talebinin zamanından önce kısıtlanmasının" yolaçtiğini söylemiştir.⁵⁴ Çoğunlukla asıl önemli olan, bu "zamanından önce kısıtlama" olayıdır. Nüfusun geçim araçları üzerindeki maltusçu baskının büyük çapta bir efsane olmasına karşılık, kapitalizmde, çalışan halkın istihdam araçları üzerindeki devresel baskısı ağır bir gerçektir.

Gördüğümüz gibi Malthus, bu ikinci tür fazlalığı "etkin talep"te genel bir eksiklik kavramıyla açıklamaya çalışmış ve Ricardo ise, buna, "genel bir darboğaz" olasılığını reddederek, karşılık vermişti. Daha sonra gelen ortodoks iktisatçılar, bir yüzyıla yakın süre boyunca bu olasılığı –Ricardo'ya kıyasla çok daha yetersiz gerekçelerle– fiilen reddetmeye devam ettiler, ta ki, 1930 bunalımı, onların teorilerini gerçeğe daha yakın kılmalarına acil bir zorunluluk haline getirinceye dek.

Onların gereksindiği şey, devresel ve kronik işsizliğin teorik olasılığını artık reddetmemekle birlikte, bunun, *kapitalist toplumsal yapı içinde* devletin uygun önlemler alması koşuluyla yok edilebileceklerini söyleyerek açıklayan yeni bir ekonomik teoriydi. Artık durgunluğun teorik olasılığını reddederek ya da bunlardan

⁵³ *Selected Works*, c. 12, s. 59.

⁵⁴ *Supplement to the Encyclopedia Britannica* (1824), c. 6, s. 316.

dolayı işçileri suçlayarak sosyalistlerin meydan okumasına etkin bir şekilde karşı koyma olanağı kalmamıştı. Bu meydan okumaya karşı direnmek, ancak, sosyalizmin getireceği ekonomik üstünlüklerin kapitalizmin doğru olarak “kontrol edilmesi” ve “düzene sokulması” koşuluyla, gerçekte, kapitalizmde de sağlanabileceğini göstermekle gerçekleşebilirdi. 1936’da Keynes tarafından ortaya konulan yeni “Genel Teori”nin eninde sonunda, bu amaçlara çok uygun olduğu ortaya çıktı. Esas olarak, tekelci kapitalizmi ekonomik yıkımdan kurtarma aracı olmayı amaçlayan bu teori, daha sonra, işçi sınıfı hareketine, tarihsel taleplerini gerçekleştirmenin bir aracı olarak sunuldu. Bugün, batıdaki işçi hareketi içindeki reformculuk, hemen hemen tümüyle Keynes’in ekonomik teorisine dayandırılmıştır.

Keynes, Malthus’a büyük bir hayranlık duyardı. *Nüfus Üzerine Deneme*’yi Keynes, şu şekilde tanımlamaktadır: “Gerçeğe duyulan sevgi ve seçkin bir açıklık, duygusallık ve metafizikten arınmış ağırbaşlı bir sağduyu, çıkarıcılıktan uzak olma ve toplumculuk ruhu taşıyan ... geleneksel insancıl İngiliz biliminin gerçek bir örneği.”⁵⁵ Keynes, Malthus’un etkin talep öğretisini ise, özellikle övmüştür. Bu teoriye atıfta bulunarak Keynes, “Şayet, der, 19. yüzyıl iktisadının filizlendiği ana gövde Ricardo değil de Malthus olsaydı, bugünün dünyası ne kadar daha akılcı ve zengin bir yer olurdu!”⁵⁶ Gene, *Genel Teori*’de, Keynes, “Malthus’un daha sonraki evresinde etkin talep yetersizliği kavramı, işsizliğin bilimsel bir açıklaması olarak belirli bir yer alır”⁵⁷ diye belirtir. Ve, Keynes’in Marx hakkında sık sık kullandığı aşağılayıcı ifadelerle garip bir zıtlık oluşturan bu tür övgüler uzadıkça uzar.

Malthus’un işsizlik ve bunalım sorunlarına genel yaklaşımına Keynes’in çok şey borçlu olduğundan kuşku yoktur. Keynes’in kendisi Malthus’un ekonomik olaylara yaptığı temel yaklaşımı, bunu Ricardo’nunki ile kıyaslayarak şöyle tanımlar: “Malthus’un sağlam, sağduyulu kavrayışına göre, fiyat ve kâr, esas olarak, ‘etkin talep’ diye tanımladığı ama hiç de açıklığa

⁵⁵ John Maynard Keynes, *Essays in Biography*, London 1933, s.120.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 144.

⁵⁷ Keynes, *General Theory of Employment, Interest and Money*, London 1936, s. 362.

kavuşturamadığı bir şey tarafından belirlenir. Ricardo çok daha katı bir yaklaşımı yeğleyerek, 'etkin talep'in ötesine geçip, onun ardında yatan koşulları araştırmış ve bir yanda paranın, öte yanda gerçek maliyetlerin ve ürünlerin gerçek bölüşümünün koşullarını inceleyerek bu temel etmenlerin eşsiz ve açık bir biçimde kendiliklerinden oluştukları sonucuna varmış ve Malthus'un yöntemini çok yüzeysel bulmuştur... Malthus, sonuca daha yakın yerden başlayarak gerçek dünyada neler olabileceğini daha iyi kavramış bulunuyordu."⁵⁸

Elbette, burada Malthus propagandası yapılması amaçlanıyordu, ama eğer duygusal sözler bir yana bırakılırsa, burada Malthus'un –ve dolayısıyla Keynes'in– ekonomik sorunlara yaklaşımlarının tümüyle yüzeysel niteliği açıkça görülebilir. Ekonomi politığın esas görevi, kuşkusuz, pazarda gözlemlediğimiz olayların *altında yatan nedenleri* araştırmaktır. Fiyat ve kârın "etkin talep"le belirlendiğinden başka bir şey söylememek, Ricardo'nun özellikle işaret ettiği gibi, hiçbir şey söylememektir. Oysa "etkin talep"in ötesine geçip, sonuç olarak bu pazar olaylarını belirleyen gerçek toplumsal ilişkilere ulaşmak gerekir. Eğer biz "sonuca daha yakın yerden başlarsak", başlangıcı gözden kaçırma ve dolayısıyla bütünü kavramama olasılığı büyüktür. Bu nihai belirleyici güçler hakkında hiçbir şey söylemezsek, teorimiz, burjuva bakış açısından "sağlam sağduyu" olarak görülebilir. Ama işadaminin "sağlam sağduyusu" ekonomik olayların *temel nedenlerini* kavramakta mutlaka –ya da gerçekte çoğu kez– güvenilir bir rehber değildir. İşadamı, "görüntüye sıkı sıkıya sarılır ve bunu son söz kabul eder" – ve sonucu da "sağlam sağduyu" olarak adlandırır. O halde, Marx'ın sorduğu gibi, *bilime* ne gerek var?⁵⁹

Keynes her zaman Malthus'un "Cambridge iktisatçılarının ilki" olduğunu iddia etmiştir⁶⁰ ve Keynes'in, maltusçu iktisat teorisi geleneğini sürdürdüğü herhalde, bir gerçektir. Gördüğümüz gibi bu gelenek kendisini iki esas biçimde ifade etmiştir: birincisi, değer ve artı-değer sorununa, bunları gerçek toplumsal ilişkilerden soyutlayan yüzeysel yaklaşım biçiminde; ve (buna

⁵⁸ Keynes, *Essays in Biography*, s. 122-23.

⁵⁹ *Letters to Kugelmann*, s. 74.

⁶⁰ Keynes, *Essays in Biography*, s. 144-45.

bağlı olarak) ikincisi, kapitalist bunalımların, kapitalist üretim alanındaki temel çelişki açısından açıklanması yerine, değişim alanındaki ikincil bir çelişki açısından açıklanması biçiminde. Bu alanlarda birincisinde Keynes, değer ve dağıtım konusundaki ortodoks teorilerde ciddi hiçbir kusur bulmamış görünüyor. Kendi deyimiyle, “merkezi kontrol”lerle tam istihdam sağlandığında bunlarda düzene girer.⁶¹ Ve ikinci alanda da, Keynes, aynı ölçüde maltusçudur – öyle ki, Marx ve Lenin’in Malthus ve Sismondi tarafından ortaya konmuş bulunan bunalım teorilerine yönelttikleri eleştiriler çok az bir değişikliklerle Keynes’in teorilerine de uygulanabilir. Keynes’in bu genel yaklaşımdan hareketle, Malthus gibi, kapitalizmin başlıca kötülüklerinin sistem içinde (“etkin talebi” kamçılıyarak, vb.) giderilebilir olduğu ve bizzat kapitalizmi yok etmeye gerek olmadığı sonucuna varmasında şaşılacak bir şey yoktur.

MALTHUS VE EMPERYALİZM

Malthus’un teorileri, her zaman olduğu gibi bugün de, insanlığın daha dolgun ve daha bolluk içinde bir yaşama doğru ilerlemesini bilerek ya da bilmeyerek engelleyen kişilerin ellerinde bir silah olmaktadır. 19. yüzyıl başındaki toplumsal savaşımın esas olarak, Malthus’la Ricardo arasındaki tartışmayla özetlenecek olursa, zamanımızdakileri de maltusçularla marksistler arasındaki tartışmalarla özetlemek herhalde haksızlık olmayacaktır. Bu yüzden, Marx ve Engels’in Malthus teorilerini eleştirdikleri başlıca pasajları içeren bu yapıtın yararlı bir amaca hizmet edebileceği sanılmaktadır.

Kuşkusuz, Marx ve Engels’in Malthus’a yönelttikleri ayrıntılı eleştirilerin tümünün, otomatik olarak ve mekanik bir şekilde, onun bugünkü hayranlarına ve izleyicilerinin öğretilerine uygulanabileceğini beklememeliyiz. Ama bunların büyük bir miktarı gene de bu biçimde *uygulanabilir*: burada en dikkat çekici nokta, Marx ve Engels’in diğer çalışmalarında da gözlenen yaklaşımlarının şaşırtıcı *modernliğidir*. Ama, seçilen pasajların sağladığı ve bugünün işçi sınıfı hareketine gerçekten yararlı olan şey, *marksist*

⁶¹ Keynes, *General Theory*, s. 378-79.

yöntemin, değişik biçim ve kılıflar altında bir-buçuk yüzyıldan beri gericiliğe hizmet etmiş olan ve bugün de hizmet etmekte bulunan bazı öğretilerin eleştirilmesine devamlı bir uygulanışıdır.

Bu öğretiler, emperyalizmin bugünkü bunalımı içinde önemli bir ideolojik sığınak haline gelmiştir. Emperyalist ülkeler yurt içinde ekonomik durgunluk ile ve yurt dışındaki sömürgelerde milyonların isyanı ile karşı karşıyadır. Bu arada, Sovyetler Birliği ve halk demokrasileri gün geçtikçe daha da güçleniyorlar. Bu çaresiz durumda emperyalizm yeni müttefikler bulmak zorundadır: baskı girişimlerini aktif olarak desteklemesini sağlayamadığı yerlerde, geniş halk kesimlerini, en azından kendisine karşı pasif bir tutum takınmaya ikna etmek isiyor. Emperyalizm, günümüzde aldığı türlü biçimlerle maltuşçu öğretilerin, ideal birer ikna yöntemi olduğunu anlamıştır.

Malthus'ta emperyalistlerin istediği tüm yanıtlar vardır. İnsanlığın geleceğinden umutlu musunuz? Malthus size, (Sir Charles Darwin'in ağzından) şu karşılığı verir: "Bir milyon yıllık çok uzun bir erimde insanlık tarihinin genel gidişi, büyük bir olasılıkla, büyük çapta, geçmişte olduğu gibi sürecek. [Bu gidişte] nüfusun geçim kaynakları üzerindeki baskısı sürekli olarak duyulacak ve nüfusun marjinal bir bölümü yokolmaktan kurtulamayacaktır."⁶² Sömürge bölgelerinin, eğer kendilerini emperyalist egemenliğinden kurtarabilirse, yaşama düzeylerini yükseltebileceklerini mi düşünüyorsunuz? Malthus, modern izleyicilerinin ağzından, size, böyle bir şeye olanak olmadığını söyleyecektir – bu nedenle, bu ülkeler, pekala bağımlı kalabilirler. Okul kitaplarının "aşırı nüfuslu" ülkelere örnek olarak gösterdiği Hindistan için herhangi bir umut mu var sanıyorsunuz? "Yeni-maltuşçular" size hiçbir umut olmadığını, yiyecek üretiminde herhangi bir artışın, kısa sürede, "üreyen milyonlar" tarafından tüketileceğini söyleyeceklerdir. Ve eğer, Hindistan'da iki yüzyıl süren İngiliz egemenliğinin bu sonucun ortaya çıkmasında bir payı olduğunu, ve batı deneyiminde yaşama düzeyinin yükselmesiyle doğum hızının da arttığı savının pek doğrulanmadığına işaret etmeye yeltenirseniz, "yeni-maltuşçular",

⁶² J. D. Bernal tarafından *The Modern Quarterly*, c. 8, n° 1, s. 48-49'dan yapılan alıntı.

size, “nüfus yasası”nın “ölümsüz” ve “doğal” bir yasa olduğu ve bu yüzden değiştirilemeyeceği karşılığını verirler. Nihayet, “yeni-maltusçular”ın yanılabilirlerinden kuşkulandırmaya başladığınızı ve yiyecek üretiminin artırılması için yapılan büyük hamlelerin maltusçu nüfus yasası ve “azalan getiri yasası”nı gü-lünç duruma düşürdüğü SSCB’de neler olup bittiğine baktığınızı varsayalım. Bunun ardından, yaşam düzeyinizi benzer biçimde yükseltebilmek için İngiltere’ye de sosyalist sistemin getirilmesini istediğinizi varsayalım. O zaman, Malthus, size, keynesçilerin ağzından, kapitalist sistemin en önemli kusurlarının, bizzat bu sistem çerçevesi içinde giderilebileceğini ve sosyalizme gerek olmadığını söyleyecektir.

Yalnızca bu kadar da değil. Bugünkü biçimiyle maltusçu öğ-retiler, savaş hazırlıklarını teşvik etmekte ve fiili savaşa karşı di-renci kırmaktadır. Keynesçi bir çok iktisatçı, günümüz kapitalist dünyasında durgunlukları önlemek için “etkin talebi yeterince kamçılایıcı” olan, tek devlet harcamasının silahlanma olduğunu söylemiş ve bu harcamaların etkili olması için sürekli ve eğer mümkünse, kümülatif nitelikte olması gerektiğini belirtmişlerdir. Batıda halen devam eden silahlanma hareketi sık sık iktisat-çılar ve devlet adamları tarafından bu açıdan savunulmakta ve haklı gösterilmekte ve mevcut programların sona erdirilmesinin ve hatta kısıtlanmasının batı bloku ekonomileri üzerindeki etki-leri konusunda endişeler dile getirilmektedir. Hep bilindiği gibi, silah bulundurulması, onların kullanılmasını teşvik edecektir. Gerçi maltusçu gerekçelerle, bu silahların, Çin ve SSCB gibi “aşırı nüfuslu” ülkelerin nüfuslarını azaltmak için kullanılmasını açıkça öneren henüz pek fazla kişi olmamakla birlikte böyle bir girişimin hemen doğuracağı tepkilerin şiddetini hafifletmekte “yeni-maltusçu” öğretiler kuşkusuz, yararlı olacaktır. Ne de olsa, bebek katliamlarının savunulması ya da “aşırı nüfuslu” ülkelere tıbbi yardımın kesilmesi gibi önerilerle, nüfusun daha da yaygın ve etkili önlemlerle azaltılması yolundaki öneriler arasında fazla bir fark yoktur. Maltusçuluğa karşı savaşım, günümüz dünya-sında, barış uğruna savaşımın ayrılmaz bir parçasıdır.

Glasgow, 12 Şubat 1953